

vakblad voor
informatieprofessionals

Tipasa

Update nieuw
interbibliothecair leenverkeer

Klopt dat?

10 stellingen over
factchecking gecheckt

Lezen achter tralies

Gevangenisbieb zit vast

Nu ook

gebruikersvriendelijk!

Julia Noordegraaf ziet
vernieuwing in erfgoedsector

2019 | 08

GAMES ARCHIVEREN: een SPEL met HINDERNISSEN

COLOFON

IP is samen met Informatie-Professional.nl het onafhankelijke platform voor de informatiespecialist van vandaag en morgen. De lezers werken in de informatie-, bibliotheek-, archief- en erfgoedwereld.

ISSN: 1385-5328

IP is een uitgave (23ste jaargang) van Uitgeverij IP
Charlotte van Pallandtlaan 18
2772 TR Voorburg
tel. 06-44 09 19 85
www.informatieprofessional.nl

redactieadres

IP, Charlotte van Pallandtlaan 18,
2772 TR Voorburg,
tel. 06-44 09 19 85,
e-mail redactie@informatie-
professional.nl.

redactie

Maarten Brinkerink, Wilbert
Helmus, Dafne Jansen, Vincent
M.A. Janssen, Evelien de Jonge,
Stefan Jongen, Leen Liefsoens,
Ronald de Nijs (eindredacteur),
Matthijs van Otegem, Mirjam
Raaphorst, Vincent Robijn,
Eric Sieverts, Sjors de Valk en
Daniël de Vette.

vormgeving

Eric van den Berg,
egfvdberg@upcmail.nl,
Tom van Staveren,
graphicisland@upcmail.nl.

medewerkers aan dit nummer

Gerard Bierens, Paula Drewes,
Rob Feenstra, Frank Huysmans,
Olaf Janssen, Jesse de Vos,
Ria Warmerdam

abonnementen

Voor abonnementsprijzen
en andere informatie zie
InformatieProfessional.nl.

advertentieverkoop

Voor informatie over adverteren
in blad of op de site:
Rajin Roopram, e-mail
rajin.roopram@kbenp.nl,
tel. 06-15201724.

Het verlenen van toestemming
tot publicatie in dit tijdschrift
strekt zich tevens uit tot het
in enigerlei vorm elektronisch
beschikbaar stellen.

INHOUD

12

Speels archiveren

Het Nederlands
Instituut voor Beeld
en Geluid archiveert
computerspellen.
Een speelse
houding is daarbij
noodzakelijk,
betooft Jesse
de Vos.

Jesse de Vos

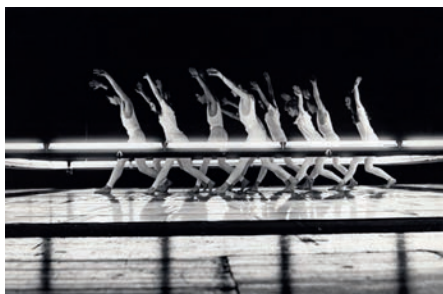

08

Grenzeloos netwerk van muziekvakgenoten

Afgelopen zomer kwamen
muziekbibliothecarissen uit
36 landen een week bijeen voor
de IAML-conferentie. Wat zijn
de nieuwe ontwikkelingen?

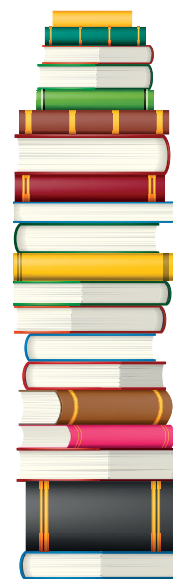
Ria Warmerdam

16

Tipasa in de praktijk

Bibliotheken
gebruiken sinds
dit voorjaar
Tipasa, een nieuw
systeem voor het
interbibliotheecair
leenverkeer in de
cloud. De eerste
ervaringen.

RUBRIEKEN

04

Foto van de maand

Archief vol
dانسschatten

06

Q&A

Frank
den Hollander

09

IP Lingo

Plooifoon

VOORUITGANG

E

xtra geld! Extra benzine! Bekende termen voor iedereen die twintig jaar geleden A2 Racer speelde. Nostalgisch denk ik terug aan de tijd dat ik op mijn kamertje in een pixelige auto over de A2 scheurde. Ik was het spel bijna vergeten. Gelukkig archiveert Beeld en Geluid nu dergelijke pareltjes – een mooie vooruitgang. Maar archivering van computerspellen komt met de nodige uitdagingen, schrijft Jesse de Vos in dit nummer. Over vooruitgang gesproken: erfgoedinstellingen veranderen. Zo leunen

Stefan Jongen

ze steeds vaker op burgers die aan de slag gaan met digitaal erfgoed. Dit digitale onderzoeksmateriaal vraagt andere vaardigheden van wetenschappers. Julia Noordegraaf, hoogleraar Digitaal Erfgoed, belicht de ontwikkelingen. Niet overal is er sprake van vooruitgang. Neem de gevangenisbibliotheek: een paar jaar geleden wilde Justitie deze door gevangenen gewaardeerde plekken van kennis wegbezuinigen. Paula Drewes onderzocht wat er van dit voornemen terecht is gekomen.

En soms is het ook goed om even achteruit te kijken. Factchecken bijvoorbeeld is niet meer weg te denken uit de Nederlandse media. Is het iets van deze tijd? Is het nuttig? En kan iedereen feiten controleren? Benieuwd naar het antwoord op deze vragen, check dan snel het artikel van redacteur Vincent M.A. Janssen. <

REDACTIONEEL

20

Interview met Julia Noordegraaf

'De erfgoedsector is actief op zoek naar gebruikers,' stelt hoogleraar Digitaal erfgoed Julia Noordegraaf. 'Zij maakt een ommezwaai van crowdsourcing naar citizen science.'

Ronald de Nijs

26

Lezen achter tralies

Een paar jaar geleden lagen er plannen om de fysieke gevangenisbibliotheek weg te bezuinigen. Wat is er van dat voornemen terechtgekomen?

Paula Drewes

30

Check, check, dubbelcheck

Worden met fact-checking leugens ook echt de wereld uit geholpen? *IP* blikt terug op 10 jaar feiten controleren en checkt 10 stellingen.

Vincent M.A. Janssen

11

Wisselcolumn

#libraries-killtrees

37

KB Onderzoekskroniek

Wikibase: de voordelen van Wikidata, zonder de nadelen

38

Lifehacking

Snelkoppelingen op één plek

40

Column

#twexit @fhuysmans

Extra

Special

Netwerk Digitaal Erfgoed

'Alleen ga je sneller, samen kom je verder'

ARCHIEF VOL DANSSCHATTEN

Sinds eind jaren vijftig heeft het Nederlands Dans Theater (NDT) een archief gevuld met programma-boekjes, beeldmateriaal en affiches van zijn voorstellingen. Dit materiaal is onlangs gedigitaliseerd. Voor het zestigjarige jubileum gooit het NDT de deuren van dit archief digitaal open. Een groot deel van het materiaal is ontsloten in Google Arts & Culture, een digitaal platform met kunst uit verschillende culturele instellingen.

Dansliefhebbers kunnen nu zoeken in ruim drieduizend archiefstukken over meer dan zeshonderd balletten. Ieder decennium heeft zelfs zijn eigen online expositie gekregen. Het NDT is hiermee het eerste dansgezelschap ter wereld dat een archief van dit formaat openstelt. <

Foto: Tony van Muiden

Squares van Hans van Manen, 1969

Q&A MET FRANK DEN HOLLANDER

De Bibliotheekapp van de Universiteitsbibliotheek Groningen heeft sinds kort een *wayfinding*-functionaliteit. Communicatiemedewerker Frank den Hollander belicht de achtergronden.

Sinds wanneer hebben jullie een app?

'Onze Bibliotheekapp bestaat al sinds 2012. We hebben hem ontwikkeld met de belangrijkste vragen in ons achterhoofd: Wat zijn de openingstijden? Zijn er nog computers beschikbaar? En natuurlijk: ik wil een boek zoeken, aanvragen of reserveren in de catalogus.'

En nu dus een uitbreiding ervan. Hebben jullie gebruikersonderzoek gedaan?

'Nee. Eigenlijk waren onze contacten met de Geodienst van de Rijksuniversiteit Groningen bepalend. Deze Geodienst heeft de *wayfinding*-functionaliteit ontwikkeld, en vervolgens de UB benaderd als pilotorganisatie.'

De bibliotheek als ideale testcase?

'Onze Universiteitsbibliotheek Binnenstad biedt plek aan 2200 studenten. Op een drukke dag lopen er soms zo'n 15.000 mensen in en uit. Dan is het handig als ze snel weten waar ze moeten zijn. Zo verminderen we de

overlast op de studiezalen door onnodig geloop en vergroten we de zelfredzaamheid van de studenten. De nieuwe functionaliteit was dus een proactieve handreiking naar onze bezoekers.'

Naar welke 'bestemmingen' leidt de app?

'Het lag voor de hand om de weg te laten wijzen naar toiletten, koffiekamers, collegezalen en studio's. De route naar een boek op een plank in de studiezaal

'Op een drukke dag lopen er soms zo'n 15.000 mensen in en uit. Dan is het handig als ze snel weten waar ze moeten zijn'

was een grotere uitdaging: daar was intensieve samenwerking voor nodig met de UB-collega's die de collectie beheren. De aanvraagnummers in de catalogus moesten worden gekoppeld aan de kast waarin het boek fysiek aanwezig is.'

Hebben jullie de gebruikers erbij betrokken?

'Ja, we hebben regelmatig de mening van studenten gevraagd. Zij waren vanaf de eerste ontwerpen al enthousiast.'

Hoeveel ontwikkeltijd is er in gaan zitten?

'De Geodienst had al tijd gestoken in het ontwikkelen van een platform voor bewegwijzering. In het voorjaar van 2018

hebben we een projectvoorstel geschreven. Daarna volgde de ontwikkeling van de functionaliteit en een uitgebreide testperiode. Sinds afgelopen september staat de versie met de nieuwe functionaliteit in de app-stores.'

Hoe zijn de eerste gebruikscijfers?

'Op dit moment kunnen we er nog niet zoveel over zeggen. De app wordt zoals altijd goed gebruikt en vaak gedownload. De publiciteit over de nieuwe functies is nog maar net op gang gekomen.'

Liggen er alweer nieuwe plannen?

'Nog dit jaar willen we ook het reserveren van studio's opnemen in de app. Studio's zijn kleine ruimtes waarin studenten voor een aantal uren individueel of met een groep kunnen werken. Ze zijn erg populair en kunnen nu alleen aan de balie in de UB Binnenstad gereserveerd worden. Behalve het reserveren verandert ook de toegang tot de ruimtes. Nu moet een student de sleutel van de studio ophalen en na gebruik weer inleveren. De sloten worden vervangen door sensors die reageren op een studenten- of medewerkerskaart. Een fysieke sleutel is straks verleden tijd.'

GO opleidingen

Cursusagenda november-december 2019

14/11	NEW TECHNIQUES AND SKILLS IN THE LIBRARY (ONLINE, ENGELS)	*NIEUW*
14/11	MARKETING FOR INFORMATION SERVICES (ONLINE, ENGELS)	*NIEUW*
15/11	PRIVACY & DIGITAAL GEGEVENSBEHEER	GAAT ZEKER DOOR
15/11	INTRODUCTIE KNOWLEDGE GRAPHS	GAAT ZEKER DOOR
20/11	DATA ANALYTICS & TEKSTMINING	GAAT ZEKER DOOR
22/11	FUNCTIONEEL APPLICATIEBEHEERDER	
22/11	E-MAIL MANAGEMENT	GAAT ZEKER DOOR
27/11	DIGITALE INFORMATIEVAARDIGHEDEN	GAAT ZEKER DOOR
02/12	KLANTGERICHTE E-MAILS SCHRIJVEN	
03/12	MARKETING VOOR DE INFORMATIEDIENSTVERLENING	GAAT ZEKER DOOR
04/12	INTRODUCTIE PYTHON	*NIEUW*
04/12	INTERNET ZOEKTECHNIEKEN	
05/12	DUURZAAM TOEGANKELIJK MAKEN VAN SOCIAL MEDIA	*NIEUW*
09/12	MARKERING IN EEN DAG	
11/12	DE PERFECTE PITCH	*NIEUW*
13/12	LEREN PRESENTEREN IN EEN DAG	

Meer informatie:
goopleidingen.nl/agenda
of 070-3512380

GRENZELOOS NETWERK VAN MUZIEK

Iedere zomer komen muziekbibliothecarissen een week bijeen voor de IAML-conferentie (International Association of Music Libraries, Archives and Documentation Centres). Dit jaar was Krakau de plek waar 300 professionals uit 36 landen ontwikkelingen in hun vakgebied bespraken. In 2009 wijdde IP een bijdrage aan dezelfde conferentie in Amsterdam. Nu, tien jaar later, vragen we een paar Nederlandse conferentiegangers wat er is veranderd.

Eric van Balkum spreekt tijdens de IAML-conferentie

Ria Warmerdam
Medewerker Bibliotheek
bij het Koninklijk
Conservatorium in
Den Haag

Vanzelfsprekend noemt vrijwel iedereen als eerste de rap voortschrijdende digitalisering. Zo kijkt Nienke de Boer (orkestbibliothecaris bij Het Balletorkest) naar de ontwikkelingen om bladmuziek vanaf een tablet te spelen en naar de verschillende methodes waarmee je digitaal aantekeningen kunt maken. De tablet rukt snel op in het brede muziekleven, maar wordt in de orkestwereld nog mondjesmaat toegepast. Dit komt door de beperkte beschikbaarheid van digitale bladmuziek en de logistieke eisen van een grote organisatie. Nienke: 'Het is

goed om bij te houden wat er gaande is en vooral soms ook om even te wachten of de nieuwe toepassing echt doorzet of plaatsmaakt voor een betere.'

Koppelen van collecties

Paula Quint (bibliothecaris bij het Nederlands Muziek Instituut) ziet steeds vaker dat de databases en catalogi van verschillende organisaties met elkaar worden verbonden. 'In Nederland worden bijvoorbeeld *Muziekschatten* en *Muziekweb* aan elkaar gekoppeld.' *Muziekschatten* is het project van de Stichting Omroep Muziek (SOM)

VAKGENOTEN

voor het digitaliseren van hun bladmuziekarchief. De SOM bleef verweerd achter na de grootscheepse cultuurbezuinigingen in 2013. Eric van Balkum (projectmedewerker bij de SOM) maakte het hele proces van nabij mee en heeft het project *Muziekschatten* mede door de woeelige tijden geloodst. Hij gaf op de conferentie een presentatie over de stand van zaken: inmiddels zijn er 60.000 titels gescand en beschikbaar gekomen op de nieuwe *Muziekschatten*-website.

Nieuwe muziekdatabases

Noor Breuning (informatiespecialist muziekwetenschap bij Bibliotheek UvA) hoorde op de conferentie voor het eerst over de database *Discovering music: early 20th century*. Dit is een vrij toegankelijke database van de British Library met een verzameling artikelen over componisten en hun muziek in de sociale, politieke en culturele context. Ook werd haar aandacht getrokken door *BabelScores*. Deze database biedt toegang tot digitale bladmuziek van hedendaagse componisten. Een deel is vrij toegankelijk. Je kunt er per componist een overzicht vinden van werken, een aantal geluidsfragmenten van opnames en een korte biografie.

Van collectie naar ondersteuning

Martie Severt (hoofd bibliotheek Koninklijk Conservatorium Den Haag) ziet het meer inzetten op ondersteuning van de gebruikers van de bibliotheek als een van de belangrijkste verschuivingen in het vakgebied. Voor hogescholen betekent dit dat de bibliotheek beter in de onderwijsstructuur moet worden verweven. Denk bijvoorbeeld aan samenwerking met de Researchafdeling op het Conservatorium.

Steeds meer bibliotheken van

conservatoria en universiteiten ontwikkelen voor de eerstejaarsstudenten een cursus informatievaardigheden. Daarbij worden – specifiek voor muziekwetenschappers – (digitale) bronnen gepresenteerd met de daarbij behorende zoekstrategieën. Een mooi voorbeeld is de *Répertoire International de Littérature Musicale* (RILM), aldus Severt. RILM is een bibliografisch project waarin alle artikelen, boeken en dissertaties, zowel gedrukt als digitaal, op het gebied van de muziekwetenschap worden verzameld en ontsloten. Daarnaast komen er steeds meer LibGuides online. In de LibGuides worden bronnen per studierichting of onderwerp gepresenteerd, zijn er handleidingen voor literatuuronderzoek te vinden en worden studenten geholpen met de regels omtrent citeren, auteursrecht en bronvermelding.

Community librarian

Jantien Dubbeldam (bibliothecaris bij ArtEZ Conservatorium Zwolle) presenteerde op de conferentie haar ervaringen met het implementeren van de principes van de 'community librarian' bij haar op de opleiding. Ze probeert actief studenten te benaderen die de bibliotheek links laten liggen. Jantien vraagt bijvoorbeeld docenten om studenten erop te wijzen wat de meerwaarde van de bibliotheek kan zijn. Zo kwam er bijvoorbeeld een WhatsApp-groepje waarin studenten met studieproblemen elkaar ontmoetten in de bibliotheek, om elkaar bij de les te houden en te ondersteunen. Hoewel Jantien succesjes weet te boeken, zijn er ook uitdagingen, zoals het omgaan met beperkte middelen en de ingesloten eilandencultuur. Jantien: 'Maar dat zal me er niet van weerhouden dit studiejaar weer met frisse moed verder te gaan.' <

Rob Feenstra

Projectleider/consultant bij de Universitaire Bibliotheken Leiden; heeft als aandachtsgebieden bibliotheeksystemen en de digitale bibliotheek

Plooifoon

Lootbox, deepfakes, smarticles, soft data. Zomaar wat begrippen die zijn besproken in deze rubriek. Veel mensen ergeren zich aan het gebruik van onnodige Engelse leenwoorden. *De Volkskrant* heeft zelfs een rubriek waarin lezers Nederlandse alternatieven bedenken voor Engelse woorden. Om tegemoet te komen aan deze sympathieke puriteinse beweging wilde ik het hebben over *plooifoon*, het Hollandse equivalent van *fold phone*. Ik ontdekte al snel dat ook *vouwfoon* en *ploomobiel* als alternatief worden gebruikt. Welk woord zou er winnen? Zou er überhaupt wel een Nederlandse term overleven?

NL-Term, de vereniging voor Nederlandstalige terminologie, houdt al geruime tijd een lijst bij van Engelse termen waarvoor een Nederlands alternatief bedacht is. Het is interessant om te kijken hoe het die woorden in de loop der tijd is vergaan. *Reclamewisser* werd in 2015 genoteerd als alternatief voor *adblocker*. Google geeft 139 hits (treffers), maar het afgelopen jaar werden er geen nieuwe meldingen genoteerd. *Nimby* betekent *not in my backyard*. *Nivea* (bedenk zelf waar het voor staat) is een prachtige Nederlandse omzetting die je tot een paar jaar geleden regelmatig tegen kon komen, maar inmiddels is Nivea (inderdaad: niet in mijn voor- en achtertuin) helemaal verdwenen. *Advertikel* is een mooie vernederlandsing van *advertorial*. Het is meer dan vierhonderd keer te vinden op Google, maar het afgelopen jaar leverde slechts drie treffers op.

Letterlijke vertalingen, zoals *muis* en *harde schijf*, hebben een vaste plaats gevonden in het dagelijks spraakgebruik, maar gekunstelde constructies zijn over het algemeen geen lang leven beschoren, een enkele uitzondering als *hekje* (*hashtag*) daargelaten. Ze worden bedacht op het moment dat de *early adopters* (*vroegvolgers*, volgens *de Volkskrant*) zich de Engelse term al eigen hebben gemaakt en er geen plaats meer is voor koddige alternatieven. Daarom zal deze rubriek ook in de toekomst niet gewijd zijn aan plaagpost (spam), verversie (update), zoenstrook (kiss and ride) en vaaglogica (fuzzy logic). En dus ook niet aan plooifoon. <

DAVID LANKES IN HET NEDERLANDS VERTAALD

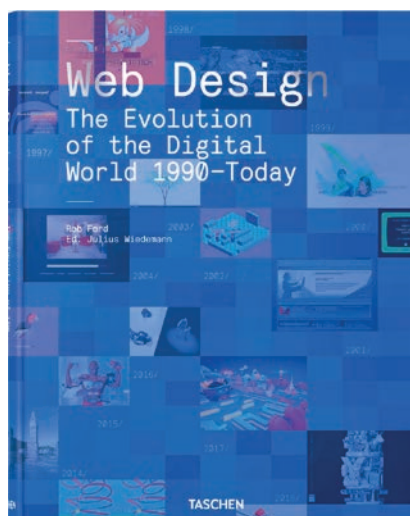
Gert Staal, directeur-bestuurder Bibliotheek Lek & IJssel en universitair geschoold vertaler Engels, werkt aan een integrale Nederlandstalige editie van David Lankes' standaardwerk *The New Librarian-ship Field Guide*. Met steun van Cubiss, de Provinciale Ondersteuningsinstelling die ook aan de basis staat van de opleiding tot *community librarian*, hoopt Staal de publicatie in het voorjaar van 2020 uit te kunnen brengen. Zijn beweegreden: 'Veel Engelstalig werk wordt door de culturele en taalkundige afstand tot het Amerikaanse

Engels nog steeds maar matig gelezen en de betekenis komt vaak niet geheel over. Ik wil dit waardevolle boek dan ook toegankelijk maken voor meer bibliotheekmedewerkers en uiteraard voor de cursisten van Cubiss.' IP steunt het initiatief door in de eerste editie van 2020 een voorpublicatie van het boek te publiceren. De prijs van het boek zal naar verwachting rond de 20 euro liggen. Om een indruk te krijgen van de interesse is voorintekening vanaf nu mogelijk.

David Lankes

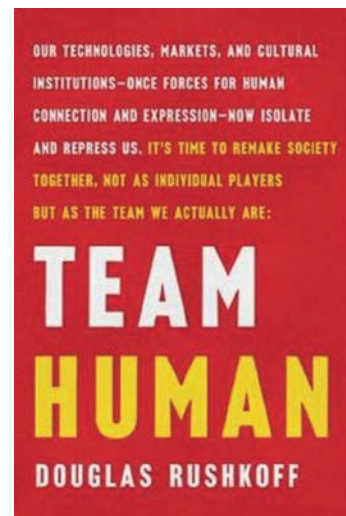
>> **Belangstellenden kunnen zich melden bij Gert Staal of Kirsten Sinke van Cubiss: gertstaal@bibliotheeklekiijssel.nl of k.sinke@cubiss.nl**

EVOLUTIE VAN WEBDESIGN

Sinds de start in 1990 heeft het internet al meer dan een miljard webpagina's voorbij zien komen, maar dat waren niet altijd strakke ontwerpen zoals we die nu kennen. In *Web Design. The evolution of the digital world 1990 - today* presenteert Rob Ford, initiatiefnemer van de Favourite Website Awards, een visuele rondleiding door de geschiedenis van het internet. Inclusief allerlei weetjes, geordend per jaar, 'Google insights', aandacht voor hardware én reacties van verschillende pioniers op het gebied van webdesign.

>> **Rob Ford, Web design. The evolution of the digital world 1990 - today. Taschen, 2019. ISBN 978-3-8365-7267-5, 640 pagina's**

MENSELIJKHEID

In zijn nieuwe boek *Team Human* komt Douglas Rushkoff, onderzoeker en criticus van digitale media, in verzet tegen de wijze waarop technologiebedrijven ons leven beheersen én continu sturen. 'We gebruiken digitale technologieën momenteel alleen om een industriële, op eindeloze groei gebaseerde vorm van kapitalisme na te jagen,' vertelde hij onlangs in een interview met de NRC. En dus is het tijd voor een tegenaanval: herover de menselijkheid. 'De manier om deel uit te maken van Team Human begint met iets heel kleins, met oogcontact maken op straat, een dag helemaal vrij nemen en offline gaan,' aldus Rushkoff.

>> **Douglas Rushkoff, Team Human. W. W. Norton & Company, 2019. ISBN 978039365169, 256 pagina's**

#librarieskilltrees

Uit onderzoek blijkt dat bibliotheken medeverantwoordelijk zijn voor de wereldwijde ontbossing. Nationale bibliotheken kopen namelijk vanwege de wettelijke bewaarplicht minimaal twee exemplaren van ieder uitgebracht boek. En dat al decennia lang, zoiets gaat in de papieren lopen. Alleen al voor het KB-depot is een bosgebied zo groot als Suriname gekapt. Volgens de onderzoekers kunnen bibliotheken hun ecologische voetafdruk verkleinen door alleen nog digitale kopieën te bewaren. Want wat niet digitaal vindbaar is, bestaat voor jongere generaties toch niet meer. Voordat je nu de tweetstorm #librarieskilltrees gaat ontketenen... haal diep adem en lees verder. Bovenstaand bericht is namelijk volledig uit de duim gezogen, *fake news* dus. Waarom schrijf je dan zoiets, zul je je afvragen. Het punt is, iedereen kan het.

Zie je hoe eenvoudig de formule is? Start met een opzienbarende uitspraak. Onderbouw die met argumenten waar een kern van waarheid in zit. Mix er wat onverifieerbare onderzoeksgegevens doorheen en sluit af met een ongenueanceerde conclusie. En voila, veel lezers nemen het voor waar aan. Zelfs de meer geoefende lezer zal toch even denken: 'Tsja, er zijn inderdaad wel veel bomen nodig voor zoveel boeken.' Precies, dit is het gevaar van fake news. Het kost verspreiders ervan nauwelijks moeite, terwijl heel geniepig kleine spoortjes van twijfel worden gezaaid.

Deze formule is niet nieuw, maar inmiddels zo geraffineerd dat fictie en werkelijkheid nauwelijks

‘Voordat je nu een tweetstorm gaat ontketenen... haal diep adem en lees verder’

Gerard Bierens

Coördinator Functioneel
Beheer en projectleider
bij de universiteitsbibliotheek van de Radboud
Universiteit in Nijmegen

nog te onderscheiden zijn. Daardoor devalueert de waarde van het geschreven woord. Idem voor bewegende beelden. Met *deepfake*-technologie is videomanipulatie een koud kunstje geworden. Iedereen met een smartphone kan zichzelf bijvoorbeeld naadloos op het hoofd van Neo in *The Matrix* plakken. Dat lijkt vrij onschuldig. Minder grappig wordt het als diezelfde technologie wordt ingezet voor criminele activiteiten of om

wereldleiders bizarre uitspraken te laten doen. Anno 2019 zijn we ver afgedreven van de idealen uit de onschuldige beginjaren van social media. Een tijdperk waarin een slogan als *'information wants to be free'* hoop gaf op een betere wereld met laagdrempelige toegang tot kennis. Het is duidelijk dat *'free'* niet langer voldoende is. De belangrijkste vraag nu is of het nog wel betrouwbaar is, oftewel: *Information needs to be reliable.*

Precies dat woord, betrouwbaarheid, wordt vaak geassocieerd met bibliotheken. Inderdaad verstaat de bibliotheeksector de kunst om informatie puur analytisch te benaderen. Wereldwijd leggen informatieprofessionals sinds jaar en dag de belangrijkste kenmerken van informatie vast. Feitelijk, via logische metadataprotocolen, zonder waardeoordeel. Via online catalogi, repositories en archieven kan de hele wereld gratis de vruchten hiervan plukken, daarvoor hoeft niet één boompje gekapt te worden. Volledig betrouwbaar én duurzaam dus. Meer dan ooit is de bibliotheek relevant als universele hoeder van vrije toegang tot betrouwbare informatie. Hier liggen enorme kansen, zo voor het oprapen. Echt waar! <

Speels archi

Games maken onderdeel uit van ons cultureel erfgoed. Reden voor het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid om ze te archiveren. Maar het bewaren van computerspellen gaat gepaard met verschillende uitdagingen.

'Games zijn belangrijke bronnen voor het begrijpen van onze digitale, genetwerkte samenleving'

Ooit gehoord van *Eindeloos* (1985), *A2 Racer* (1995) of *Redcat Rekenen: De Razende Rekenrace* (1996)?

Het zijn drie van de bijna honderd Nederlandse computerspellen die sinds 2016 opgenomen zijn in het media-archief van het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid. Met het archiveren van Nederlandse computergames zet Beeld en Geluid een flinke stap in het digitale tijdperk.

Uiteraard stromen alle radio- en televisieuitzendingen van de publieke omroepen al enkele jaren digitaal binnen en ook krijgt een selectie van webvideo's elk jaar een plek in het archief. Maar met de verbreding van de mediacollectie naar games krijgen de digitale objecten een softwarematig karakter, met interactieve mogelijkheden en specifieke afhankelijkheden van technologie. Hoe bewaar je dergelijke producties voor de toekomst?

Erfgoed

Over de hele wereld worden games bewaard en niet door de minste instellingen: in 2012 acquireerde het MoMA veertien iconische computerspellen. Het Strong National Museum of Play heeft zijn collectie van speelgoed en bordspellen uitgebreid met digitale games en in Berlijn is er al sinds 1997 een heel museum aan gewijd: het Computerspielemuseum.

Maar waarom bewaren we games eigenlijk? Ze vormen belangrijke bronnen voor het begrijpen van onze digitale, genetwerkte samenleving en maken

Jesse de Vos
Projectleider
bij het Nederlands Instituut
voor Beeld en Geluid

veren

daarmee onderdeel uit van ons cultureel erfgoed.

Het belang van games blijkt allereerst uit de populariteit ervan. De wereldwijde game-industrie had in 2018 een omzet van meer dan 125 miljard dollar: dat is drie keer zoveel als die van de kaartverkoop in de filmindustrie. Verder besteden mensen veel tijd aan gamen. In Nederland gemiddeld 20 minuten per dag, in de leeftijdscategorie 13-19 zelfs 45 minuten. En dan gaat het alleen nog maar over het zelf spelen: kijken hoe anderen gamen is eveneens bijzonder populair op YouTube en Twitch. Bovendien is het als e-sport inmiddels zo groot geworden dat gametoernooien geldprijzen van miljoenen euro's kunnen uitloven.

Educatief potentieel

Games zijn echter niet alleen populair als vorm van entertainment. Al bij de vroegste Nederlandse gameproducenten werd het educatieve potentieel ervan ingezien. De game *Topografie* (1984) van Radarsoft bijvoorbeeld liet spelers met een helikopter vliegen naar landen en plaatsen op een wereldkaart. Ook de populaire *Redcat*-serie uit de jaren negentig, ontwikkeld door Davilex, was speciaal gemaakt voor gebruik in het onderwijs. Tegenwoordig zijn toegepaste games te vinden in bijvoorbeeld trainingsprogramma's van het leger en in de gezondheidszorg.

Games vinden we terug op allerlei plekken in de samenleving. Ze raken aan belangrijke politieke en maatschappelijke thema's. Denk aan discussies

over geweld in games, gameverslaving en cyberpesten. Maar ook in positieve zin: voor de generaties die nu opgroeien, zijn games een omgeving waarin ze experimenteren met hun identiteit en waarin ze sociale relaties aangaan.

Selectie

Welke games zijn het bewaren waard? Beeld en Geluid is van oudsher goed thuis in de televisie- en radiogeschiedenis, maar als het gaat om de relatief jonge game-industrie, ontbreekt het er soms aan expertise. Daarom heeft Beeld en Geluid ervoor gekozen om samen met een paar externe experts een selectielijst op te stellen, de zogenaamde games-canon. Deze selectie bevat 71 games en dient als kapstok op basis waarvan het verhaal van de Nederlandse game-industrie verteld kan worden. Hier vallen niet alleen de succesverhalen onder – daarvoor zijn er tenslotte awards – maar ook de flops en de controverses. De games uit de canon zullen de komende jaren worden opgenomen in het media-archief.

Dragers veiligstellen

De eerste games die Beeld en Geluid binnenkreeg, stonden op magnetische cassettebandjes, floppydisks en cd-roms. Inmiddels hebben we te maken met games uit de appstores en met downloadbare games via services als Steam. Vanuit preserveringperspectief vertegenwoordigen games dus een zeer diverse verzameling aan archiefvraagstukken en -oplossingen.

Bij preservering van gedigitaliseerde of

born digital-tekstdocumenten, foto's en video's is migratie de meest gangbare methode. Files worden opgeslagen in een breed ondersteund standaardformaat en gemigreerd naar een ander bestandsformaat, mocht dat noodzakelijk zijn voor de bruikbaarheid op de dan gangbare apparaten en software.

Toch volstaat migratie als preservingsstrategie niet voor dynamische digitale producties zoals games. Ze zijn namelijk opgebouwd uit een grote hoeveelheid bestanden, met heel weinig standaardformaten. Bij het veiligstellen van games op fysieke dragers maken we daarom een disk-image. Anders gezegd: een digitale kopie van de drager, als een soort container-file waarin alle files in gezamenlijkheid worden bewaard.

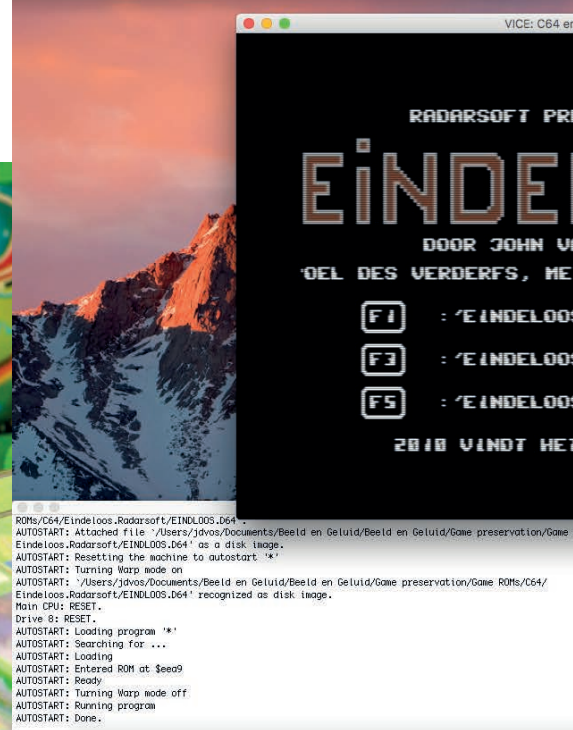
Op die manier is de digitale informatie veiliggesteld. Dit is slechts de eerste stap, want de informatie is nutteloos als ze niet weer kan worden uitgelezen. De disk-images zijn afspeelbaar op een computer met een bepaalde hard- en softwareconfiguratie. Denk daarbij aan een systeem met een specifieke processor, videokaart, besturingssysteem en controller.

Het bewaren van zo'n oorspronkelijke computer is één mogelijkheid voor preservering. Maar om dit op een duurzame wijze te doen, is specialistische kennis nodig. Daarnaast zullen reserveonderdelen met het verstrijken van de tijd steeds moeilijker te verkrijgen zijn. Gelukkig zijn er in Nederland enthousiaste fans en verzamelaars die met hun kennis en kunde de levensduur van apparaten flink kunnen oprekken. Beeld en Geluid onderhoudt relaties met netwerken van dergelijke verzamelaars om zo in samenwerking te kunnen beschikken over oorspronkelijke hardware wanneer nodig.

Emulatie

Om op de lange termijn aan een grote groep gebruikers toegang tot de games te kunnen blijven geven, moeten we verder kijken. Bijvoorbeeld naar emulatie, een softwarematige nabootsing van hard- en software. Veel emulatiesoftware is ontwikkeld door retro gaming-community's om zo hun oude games speelbaar te houden. Zo kan de disk-image van de game *Eindeloos* uit 1985,

'De technische, juridische en organisatorische uitdagingen voor het archiveren van games zijn legio'

ontwikkeld voor een Commodore 64, worden afgespeeld op een moderne pc of Mac door middel van de VICE-emulatiesoftware. Het voordeel is dat oude games zo op hedendaagse systemen gespeeld kunnen worden en dat daardoor geen afhankelijkheid bestaat van kwetsbare hardware. Emulatie verlaagt ook de drempel om toegang te verlenen tot gearchiveerde games.

Uitdagingen

Dat klinkt allemaal positief, maar ook emulatie komt met een aantal uitdagingen. Voor het emuleren van oude games kan aan de makers ervan toestemming worden gevraagd. Toch blijft deze manier van archiveren in veel gevallen illegaal. De emulatiesoftware maakt namelijk gebruik van stukken code, bijvoorbeeld van het geëmuleerde besturingssysteem. Ook al vertegenwoordigen oude geëmuleerde systemen vaak geen enkele commerciële waarde meer, ze vallen nog altijd onder de auteurswet. Anders gezegd: zonder toestemming van de rechthebbende is er sprake van onrechtmatig gebruik.

Een ander bezwaar is dat een deel van de oorspronkelijke ervaring, de authentieke *look and feel*, verloren gaat. Bij

'Beeld en Geluid heeft samen met een aantal externe experts een games-canon opgesteld'

het emuleren van andere media, bijvoorbeeld tekstbestanden, is dit minder urgent. Maar bij het ontwikkelen van games wordt veel aandacht besteed aan de manier waarop de interactie vorm krijgt tussen spel en speler. Opnieuw het voorbeeld van een Commodore 64-spel: voor de spelervaring maakt het een groot verschil of je het speelt met de oorspronkelijke C64-joystick of op een pc met een toetsenbord. Ook kunnen afspel- en laadsnelheid afwijken door verschillen in de manier waarop computerchips werken en kunnen kleur en resolutie foutief worden weergegeven op hedendaagse beeldschermen.

Blijft over de duurzaamheidsvraag: er is nog geen emulatiesoftware voor meer recente gameconsoles ontwikkeld. En aangezien de meeste emulatoren door vrijwilligers worden gemaakt en onderhouden, is het steeds weer de vraag voor hoe lang deze projecten blijven werken. Een scenario waarin de emulators zelf geëmuleerd moeten worden, is niet ondenkbaar. Dit zou weer grote impact hebben op de authenticiteit van de productie.

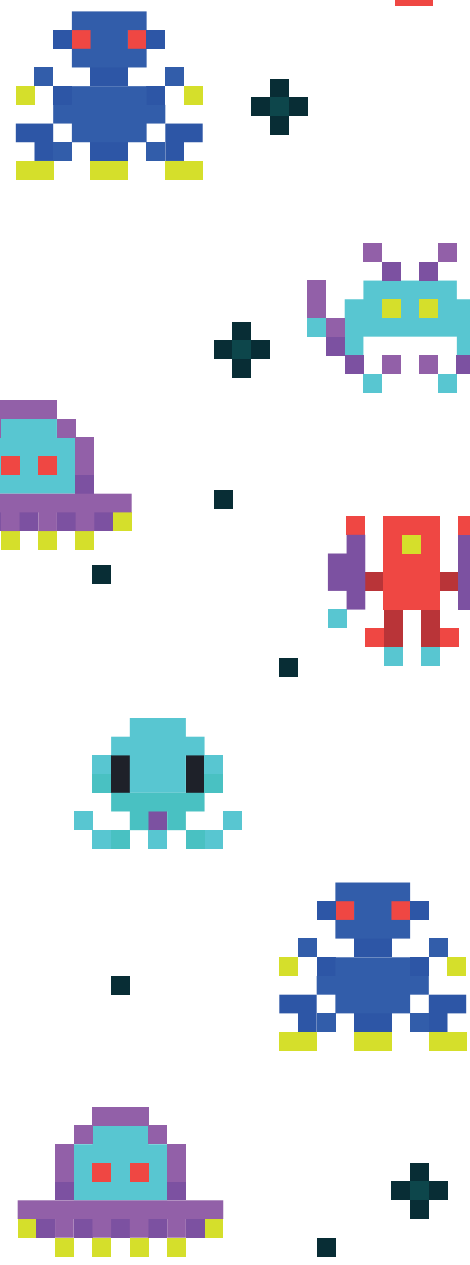
Kortom, emulatie is zeker geen *quickfix* oplossing voor de problemen van ga-

me-archivering, maar het vormt wel een deel van de oplossing.

Documentatie

Soms kan door emulatie een game dusdanig afwijken dat de authenticiteit echt in het geding is. Verschillende vormen van documentatie schetsen dan een beter beeld van de originele spelervaring en de context van de game. Zo kan een eenvoudige video-opname van de gameplay informatie bevatten over bijvoorbeeld het genre, de verhaallijn, de grafische vormgeving en de muziek.

Of denk aan het populaire *Let's Play*-fenomeen, waarbij YouTubers zichzelf filmen terwijl ze een game spelen en in een voice-over commentaar geven op hun spelervaring. Zo'n video voegt extra informatie toe over de receptie van een game, de context waarin games gespeeld werden en de gaming-cultuur. Dit is voor Beeld en Geluid reden geweest om bezoekers zulke video's te laten maken met games uit het archief. Documentatie vormt dus een waardevolle toevoeging op andere vormen van archivering. Sterker nog: in sommige gevallen is documentatie zelfs de enige mogelijkheid. Neem spellen uit het

zogenaamde MMORPG-genre (Massive Multiplayer Online Role Playing Game): ze bestaan uitsluitend online en bij de gratie van de interactie van duizenden gebruikers. Zonder die interactie is er feitelijk geen game.

Dus: wat wil je in die gevallen als archief opslaan? En wat te denken van games uit de appstores of – inmiddels ook geen toekomstmuziek meer – games die gestreamd worden in plaats van gedownload? In veel gevallen zal een vorm van documentatie de enige manier zijn om iets van deze culturele objecten te bewaren voor de toekomst.

Creatief

De technische, juridische en organisatorische uitdagingen voor het archiveren van games zijn legio. Dit kan een verlamdend effect hebben op archieven die gewend zijn aan een grote mate van standaardisering. Wat echter noodzakelijk is, is een meer speelse houding. Beeld en Geluid streeft ernaar meerdere methoden op een creatieve manier te combineren en zo voor toekomstige generaties een rijk beeld te kunnen schetsen van wat games zijn en welke betekenis ze hebben binnen onze (digitale) cultuur.

‘Emulatie is geen quickfix oplossing voor de problemen van game-archivering’

State of the art in software-archivering

Emulatie is ook de richting waarin software-archivering zich in algemene zin ontwikkelt. Niet alleen is emulatie relevant voor games, maar denk ook aan oude browsers voor het raadplegen van gearchiveerde websites, onderzoekssoftware voor het repliceren van academisch onderzoek en digitale mediakunst zodat musea aangekochte werken kunnen blijven exposeren. Veel van de onderliggende hard- en software komen overeen en daarom is het niet noodzakelijk dat elke instelling zelf opnieuw uitvindt welke informatie je over die systemen moet vastleggen in de metadata.

In het *Scaling Emulation and Software Preservation Infrastructure* (EaaSI)-project van Yale University wordt onderzocht hoe metadata voor computersystemen in een centrale, publiek toegankelijke database (Wikidata) kunnen worden beschreven, zodat individuele instellingen daarnaar kunnen verwijzen. Daarnaast ontwikkelen ze een

framework waarmee emulatie in de cloud wordt gefaciliteerd. Daardoor is het mogelijk software-omgevingen te delen tussen meerdere instellingen én software voor grote groepen gebruikers toegankelijk te maken. Voor eindgebruikers betekent deze cloud-oplossing geen gedoe met het installeren en configureren van emulatiesoftware, wat de drempel voor het hergebruik van software uit archieven sterk verlaagt.

Een andere benadering van emulatie is om emulatiesoftware te ontwikkelen in JavaScript, waarmee emulatoren in browsers kunnen draaien. Deze benadering heeft het Internet Archive toegepast voor zijn retro gamescollectie. Duizenden Arcade Games en spelletjes voor retro-platforms als MS-DOS en Atari zijn daardoor nu online te spelen. Deze benadering heeft wel als nadeel dat het zich niet goed laat schalen naar meer recente, zwaardere systemen en dat de geëmulerde games vaak niet goed werken.

Sinds voorjaar 2019 gebruiken universiteits- en hogeschoolbibliotheken Tipasa, een nieuw systeem voor het interbibliothecair leenverkeer (IBL) in de cloud. Wat is er precies veranderd en hoe bevalt het systeem in de praktijk?

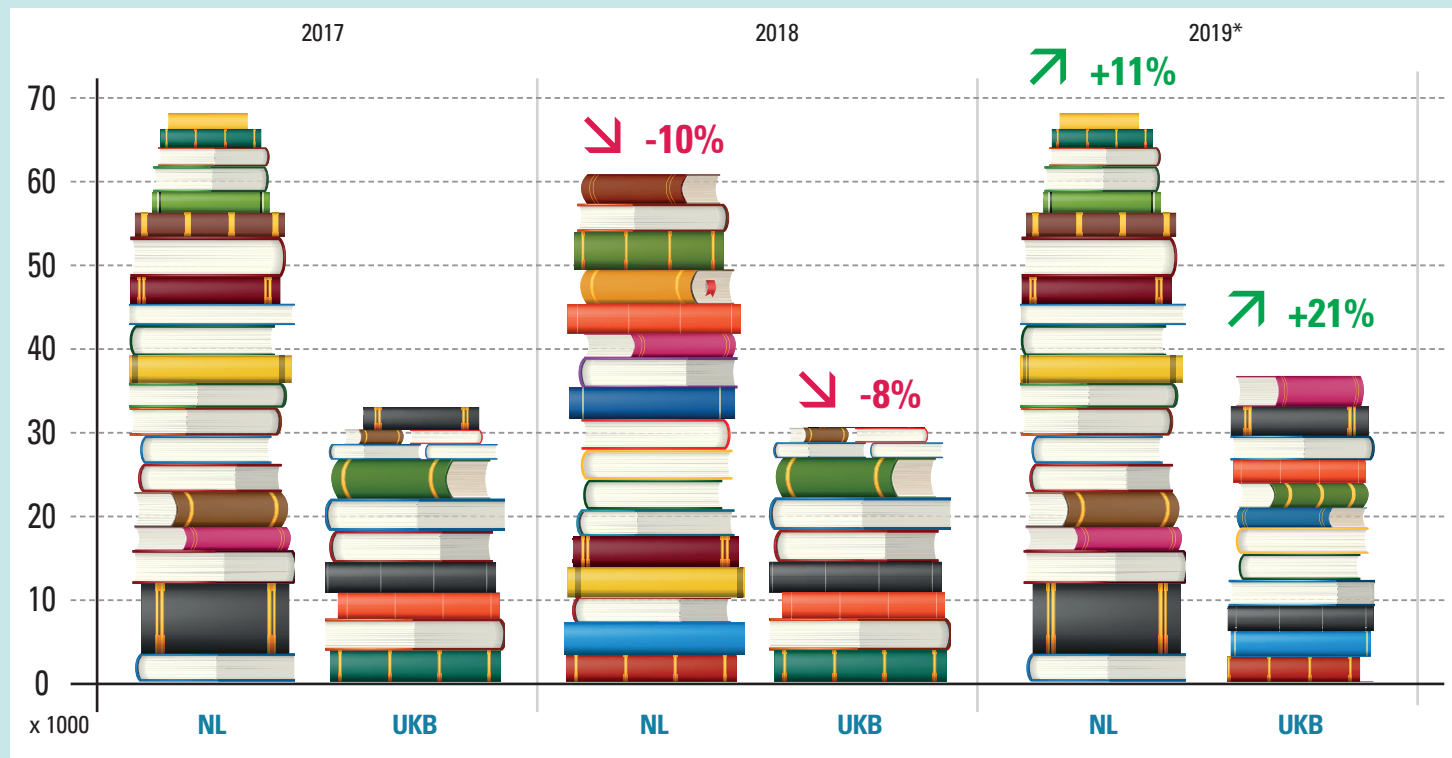
Tipasa in de praktijk

Sommige systemen zijn zo oud, dat niemand meer weet hoe ze werken. Geeft niet... zo lang het werkt: 'If it ain't broke, don't fix it'.

Het NCC/IBL-systeem voor interbibliothecair leenverkeer was er zo een tje. Dit systeem regelt dat gebruikers documenten kunnen aanvragen uit andere bibliotheken als de eigen bi-

Aanvragen ingediend in interbibliothecair leenverkeer

'Nederland' omvat alle ingediende aanvragen van alle bibliotheken via NCC/IBL (2017 en 2018) en Tipasa/NCC/IBL (2019)

UKB: samenwerkingsverband van Nederlandse universiteitsbibliotheken en de Koninklijke Bibliotheek

* Cijfers tot en met augustus; geëxtrapoleerd voor heel 2019

bibliotheek het niet heeft. In 2018 voerden UKB, het samenwerkingsverband van Nederlandse universiteitsbibliotheken en de Koninklijke Bibliotheek, en OCLC een project uit om over te stappen van NCC/IBL naar een moderne opvolger: WorldShare Interlibrary Loan (ILL) en Tipasa. Begin van dit jaar ging deze live en vanaf 1 april levert UKB uitsluitend via het nieuwe systeem.

Waarom overstappen

De overgang naar Tipasa was het sluitstuk van een langlopend programma van UKB om van de nationale GGC (Gemeenschappelijk Geautomatiseerde Catalogus) over te stappen naar de internationale

‘Waarom zou je een nationale catalogus onderhouden als dit ook internationaal kan?’

cloud. Waarom zou je een nationale catalogus onderhouden als dit ook internationaal kan? De voordelen zijn evident. Hoe groter de database, hoe groter de kans dat je titels kunt ontleen en dus niet meer zelf hoeft in te voeren. Verder zijn de kosten lager als je de beheerlast kunt delen met een grotere community. Daarom is UKB in 2016 overgegaan van de GGC naar Worldshare.

De bezitsgegevens in de GGC en daaraan gekoppeld de uitleengegegevens in de NCC werden na de migratie naar het WorldShare-platform in 2017 door de universiteitsbibliotheken alleen nog gebruikt ten behoeve van IBL. Door de overstap naar Tipasa hebben de universiteitsbiblio-

theken de GGC en de NCC niet meer nodig. Dit ligt anders voor de Koninklijke Bibliotheek, die specifieke verantwoordelijkheden heeft die nu (nog) wel aan de GGC verbonden zijn, zoals de nationale bibliografie en verantwoordelijkheden voor het Nederlands bibliotheekstelsel.

Aan wie wil je leveren

Al snel bleek het Tipasa-project veel ingewikkelder dan vooraf gedacht. UKB levert immers documenten aan een veelheid van bibliotheken die geen deel uitmaken van het consortium: grootverbruikers zoals regionale ziekenhuizen en kleine stichtingen met een enkele aanvraag per maand. In totaal moesten wel een paar honderd

Bibliotheken vertellen over hun ervaringen

IP vroeg aan drie universiteitsbibliotheken en een hogeschoolbibliotheek hoe zij de overstap naar het nieuwe IBL-systeem hebben ervaren.

Petra Otten, projectmanager, coördinator WMS en teamleider van het team Metadata, Documentation & Acquisitions bij Wageningen University & Research (WUR)

Sander Sprik, projectleider implementatie IBL/Tipasa bij de UB Groningen en de Centraal Medische Bibliotheek

Anneke Dirkx, hoofd Afdeling Publieksdiensten bij de Universitaire Bibliotheken Leiden

Tjeerd Eissens, medewerker publieksdienst/coördinator IBL bij IBL-team Hogeschool Utrecht Bibliotheek (HUB)

Hoe is de overgang naar het nieuwe IBL gegaan?

Zowel bij de UB Groningen als de Hogeschool Utrecht Bibliotheek (HUB) is de overgang ‘redelijk soepel’ verlopen. Sander Sprik: ‘Dat is te danken aan een goede voorbereiding, een deskundig projectteam van de UB Groningen en voldoende ondersteuning door OCLC.’

Tjeerd Eissens heeft samen met een collega van de HUB een cursus bij OCLC gevolgd. ‘We zijn nu immers tevens een “leverende” bibliotheek geworden: collega-instellingen kunnen ons voortaan ook IBL-aanvragen sturen. Voor de vier medewerkers in het IBL-aanvraagteam maakte ik een uitgebreide handleiding. Het leveren van IBL-aanvragen ligt bij meer collega’s binnen de publieksdienst.’ Ook de workflow voor het ontvangen van IBL-boeken is veranderd: ‘Dit is een balietaak die iedereen zich eigen heeft moeten maken, maar dat loopt goed.’

Minder enthousiaste geluiden komen van de Bibliotheek van Wageningen Univer-

sity & Research (WUR). ‘We gebruikten jarenlang een zelfgemaakt systeem voor de afhandeling van IBL-aanvragen, dat naadloos aansloot op NCC/IBL,’ zegt Petra Otten. ‘Het ondersteunde ons goed bij de workflow en minimaliseerde het aantal handmatige handelingen. Tipasa is toch een “one size fits all”-systeem, en we vonden het best ingewikkeld om onze workflow daarop aan te passen. Bovendien hebben we veel tijd besteed aan het inrichten van de configuratie. En ook vonden we de documentatie van OCLC niet altijd even duidelijk. Het is allemaal goed gekomen, maar het heeft ons wel veel tijd gekost.’

Bij de Universitaire Bibliotheken Leiden lag de zaak nog iets ingewikkelder: het is een van de weinige universiteitsbibliotheken die niet werkt met het bibliotheeksysteem van OCLC. Anneke Dirkx: ‘Daarom moest er een koppeling gemaakt worden met ons Alma-systeem.’ Helemaal vlekkeloos verliep dit niet: ‘De oplevering van het OCLC-deel liet lang op zich wachten. Bovendien was er geen testsysteem, waardoor het niet mogelijk was om vooraf medewerkers in te werken.’

instellingen kiezen: ook overstappen naar Tipasa, alleen een institutionele Worldshare-ILL-aansluiting nemen of uitstappen en op een andere manier die enkele losse aanvraag regelen?

Daarbij bleek ook dat UKB incidenteel nog steeds IBL aanbiedt aan commerciële partijen, terwijl dat volgens de meeste licenties niet is toegestaan. Aan dit laatste is dan ook subiet een eind gemaakt. Het is niet de taak van een universiteitsbibliotheek om met publiek geld een bedrijf goedkoop van informatie te voorzien, ook niet als zij haar maatschappelijke verantwoordelijkheid ruim neemt.

Een interessante vraag is of bibliotheken ook het buitenland wilden bedie-

nen. Dat is nu net het voordeel – of nadeel – van een internationale cloud: de hele wereld is binnen handbereik. Voor scans van artikelen ligt dit niet zo gevoelig: je stuurt tenslotte alleen maar een scan op. Maar boeken? Wil een bibliotheek haar collectie wel naar het buitenland sturen? Zij heeft die namelijk gevormd voor haar eigen academische gemeenschap. Of wil zij het wel, maar dan liever niet te ver weg, bijvoorbeeld alleen Europa? En als iets naar een andere bibliotheek gaat, komt het dan nog wel terug?

Voorwaarden en money matters

Een logische vervolgvraag is dan op welke voorwaarden UKB wilde leve-

‘De levering aan commerciële partijen is subiet gestopt’

ren. Een boekbezorging kostte 6,50 euro, een artikel ook, plus een toeslag als het boven een aantal pagina's kwam. Een gebruiker had een IBL-account, waar zij/hij een tegoed op moest zetten, zodat het verschuldigde bedrag afgeschreven kon worden. In het nieuwe systeem zijn er geen accounts meer van eindgebruikers. Er komt een factuur bij levering. Dan is het wel zo handig voor de onderlinge verrekening als de facturen werken met standaardbedragen: een artikel kost 1 tik, een boek 2 tikken, want dat is duurder om te sturen. Zo kost een artikel per 1 april 6,50 euro, ongeacht de lengte, en een boek 13 euro. Boeken zijn nu dus duurder,

Zijn er verbeterpunten voor het nieuwe IBL?

Het nieuwe IBL werkt, maar er valt nog wel een en ander bij te schaven. Zo kan het opvragen en reserveren van uitgeleende IBL-boeken beter, vindt Sander Sprik. ‘Het werken met verschillende bibliotheeklocaties is uitdagend; de werkprocessen zijn lastig te scheiden, dat vergt een goede afstemming.’

Tjeerd Eissens: ‘Je zou nu vanuit WorldCat rechtstreeks op artikelniveau een IBL-aanvraag kunnen doen, maar dat werkt nog niet goed. Daarom doen we alle aanvragen vanuit de achterkant van het systeem. Een arbeidsintensieve klus omdat er veel gegevens handmatig moeten worden ingevuld. Gelukkig zoekt OCLC nu een oplossing voor dit probleem.’

Ook Petra Otten ziet ruimte voor verbeteringen: ‘De integratie met de uitleenmodule van het Worldshare Management Services (WMS), *Circulation*, zou beter kunnen. Nu moeten onze klanten op twee plaatsen een van ons geleend IBL-boek verlengen, in Tipasa en in *Circulation*. Dat is niet logisch. Vanuit het Tipasa-project zijn er verschil-

lende openstaande issues die bij OCLC liggen, zegt Anneke Dirx. ‘Zo is een overzicht van de statistische gegevens nog niet goed geregeld. Doordat ze lastig of niet uit het systeem zijn te halen, weten we te weinig wat zich nu écht afspeelt.’

Ziet de bibliotheek veranderingen in het aantal IBL-aanvragen?

Sinds de invoering van het nieuwe IBL-systeem nam in zowel Utrecht als Wageningen het aantal aanvragen af. ‘Ons vermoeden is dat NCC/IBL bij het toewijzen van een aanvraag aan een bibliotheek rekening hield met de snelheid van afhandelen. Hoe sneller je een aanvraag honoreerde, hoe meer aanvragen je kreeg. Dat mechanisme zit niet in Tipasa,’ aldus Petra Otten.

Tjeerd Eissens zag het laatste jaar al een vermindering in het aantal IBL-aanvragen, en dat is sinds de invoering van het nieuwe IBL onveranderd. ‘Een reden voor de daling is misschien dat onze online collectie via onze discoverytool HUGO of via de databanken beter gevonden wordt en/of toereikend is.’

In Groningen is het omgekeerd: het aantal IBL-aanvragen door studenten, universiteitsmedewerkers en overige leners is met ongeveer 25 procent gestegen, zegt Sander Sprik. ‘Bijzonder, want de afgelopen jaren was er sprake van een geleidelijke terugloop.’ De stijging is volgens Sander te danken aan een toegankelijker en gebruiksvriendelijker IBL. ‘Je hebt geen IBL-account meer nodig, en je kan nu direct vanuit onze discoverytool materiaal aanvragen. Verder is het IBL gratis voor RUG-medewerkers, studenten betalen alleen voor aanvragen in het buitenland.’ Bovendien is de hoeveelheid IBL-leveringen licht gestegen. ‘We verwachten dat dit nog verder gaat oplopen naarmate meer (openbare) bibliotheken aangesloten worden op Worldshare ILL/Tipasa.’

Ook de Universitaire Bibliotheken Leiden zag een toename in het aantal IBL-aanvragen. ‘De toename van aanvragen komt vooral van bibliotheken die het IBL gratis of tegen gereduceerd tarief aanbieden aan hun medewerkers en studenten,’ zegt Anneke Dirx. ‘Ook heeft de stijging te maken met de grote en brede collectie van onze bibliotheek, met veelal uniek materiaal.’

lange artikelen juist goedkoper. En wat te doen met alle tegoeden op de oude accounts van de eindgebruikers? Elke bibliotheek heeft dit individueel opgelost. De algemene lijn is dat actieve gebruikers hun tegoed teruggestort hebben gekregen, al dan niet als tegoed op een algemene universiteits- of collegekaart. Inactieve gebruikers konden zich melden om hun tegoed terug te vorderen.

Gebruiksvriendelijkheid

De crux van een systeem is de gebruiksvriendelijkheid: zowel voor de eindgebruiker als voor de medewerker achter de schermen. Hier hangt veel af van de lokale implementa-

‘Sommige bibliotheken realiseerden zich pas bij de overstap hoe krukkelig hun proces was en waren opgelucht dat dit niet meer zo hoefde’

tie. In sommige gevallen was dit ook een rouwproces: enkele bibliotheken hadden zelf veel aanvullende software ontwikkeld en raakten dat kwijt. Anderen realiseerden zich pas bij de overstap hoe krukkelig en onderwets hun proces was en waren juist opgelucht dat dit niet meer zo hoefde.

Wel merkten de universiteitsbibliotheken dat Nederland de eerste grote implementatie is van Tipasa buiten de VS. We hebben net wat andere wensen en willen dus ook een net wat andere configuratie van het systeem. Het is bijvoorbeeld niet handig als de meest beschikbare editie van een werk in Amerikaanse bibliothe-

ken wordt gepresenteerd aan een Nederlandse bezoeker.

Voor de eindgebruiker is het onmiskenbaar eenvoudiger geworden: je kunt gewoon aanvragen, in plaats van eerst een account te openen. <

En de openbare bibliotheken?

Brigit van Berkel, klantfunctiemanager Zoenen, Vinden & Leveren bij de Koninklijke Bibliotheek (KB), vertelt wat het nieuwe IBL betekent voor de openbare bibliotheken en voor de KB zelf. De KB heeft hierin een dubbele rol: zij maakt deel uit van UKB en daarmee van het IBL-netwerk van wetenschappelijke bibliotheken, en is daarnaast verantwoordelijk voor de landelijke digitale infrastructuur van openbare bibliotheken. De IBL-voorzieningen vallen daar ook onder.

Nieuwe IBL-voorziening

Brigit van Berkel: ‘Openbare bibliotheken (OB’s) konden tot maart 2019 aanvragen indienen bij UKB via een koppeling tussen de IBL-omgeving voor het OB-veld (VDX) en de NCC. Beide IBL-omgevingen zijn vervangen, dus dat werkt niet meer.’

‘De grootste verandering voor OB’s is IBLV, de nieuwe IBL-voorziening voor het OB-veld, die op 1 juli is ingevoerd. Dit heeft gezorgd voor een betere klantbeleving, een betere

aansluiting op de lokale situatie, én de toegang voor alle OB-leden tot de volledige OB-collectie, dus niet alleen tot de collectie van veertien grote (Plus)bibliotheken.’

Toegang

‘Voor toegang tot bibliotheekmateriaal buiten het OB-veld heeft de KB in overleg met het OB-veld een op WorldShare en een workflowtool (Aura Portal) gebaseerde oplossing neergezet. OB-gebruikers kunnen zoeken in het Nederlandse materiaal in een speciaal voor hen ingerichte WorldCat Discovery-omgeving, en kunnen van daaruit ook boeken aanvragen. Aan de achterkant wordt de aanvraag afgehandeld door dertien grote OB’s en twee Provinciale Ondersteuningsinstellingen (POI’s), die bemiddelen voor de rest van het OB-veld.’

Tijdrovender

‘Voor zowel de bemiddelende als de aanvragende OB’s is de nieuwe werkwijze voor het aanvragen van UKB-materiaal tijdrovender. Voor de klant duurt de levering

langer, als gevolg van de extra tussenschakel, behalve natuurlijk voor de klanten van de bemiddelende bibliotheken (die verantwoordelijk zijn voor ruim één derde van de aanvragen). Anderzijds is het aantal aanvragen sterk afgenomen, waarschijnlijk als gevolg van de prijsstijging en de overgangssituatie die op dit moment nog tot een minder gebruikersvriendelijke user flow leidt.’

Consequenties voor de KB

‘De nieuwe IBL-omgeving heeft ook voor de KB zelf en haar klanten veel consequenties. Dat heeft onder andere te maken met de bemiddelingsrol die de KB voor een groot aantal non-profitinstellingen vervult. Deze rol werd in de NCC goed ondersteund, maar in WS ILL/Tipasa veel minder goed. Om deze reden, en ook om de gebruikerservaring te verbeteren, is de KB nu ook voor haar eigen klanten het bestelproces opnieuw aan het inrichten, met ondersteuning van dezelfde workflowtool die ook voor het OB-veld in gebruik wordt genomen.’

Julia Noordegraaf:

‘Onze taak is niet alleen het verzamelen en bewaren van bronnen, maar ook het faciliteren van de gebruikers’

'De erfgoedsector is actief op zoek naar gebruikers'

Steeds meer digitaal erfgoed komt er beschikbaar. Maar wie gaat ermee aan de slag? En wat vraagt het van wetenschappers om met dit materiaal te werken? Julia Noordegraaf, hoogleraar Digitaal erfgoed aan de Universiteit van Amsterdam, belicht de ontwikkelingen. 'Erfgoedinstellingen maken een ommezwaai van crowdsourcing naar *citizen science*.'

Ronald de Nijs
Eindredacteur van IP

De toekomst van gedigitaliseerd en *digital born* erfgoed ligt in het hergebruik ervan. Dit stelde Julia Noordegraaf in 2014 in haar oratie. 'De erfgoedinstellingen hebben enorme investeringen gedaan in het digitaliseren van hun collecties. Maar tegelijkertijd staan ze voor de vraag wie ermee aan de slag kunnen gaan.'

Op dat gebied ziet Noordegraaf een positieve ontwikkeling: steeds vaker gaan de instellingen in gesprek met wetenschappers. Neem de Koninklijke Bibliotheek, EYE Filmmuseum en het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid. Ze stellen researchers in residence aan: onderzoekers die er betaald een aantal maanden komen werken.

Deze researchers in residence krijgen ondersteuning van medewerkers van de betreffende instelling. Noordegraaf: 'Dus eigenlijk zeggen deze organisaties: "Onze taak is niet alleen het verzamelen en bewaren van de bronnen, onze taak is ook om de gebruikers te faciliteren." Dat zijn ze al gaan doen door publiekstentoonstellingen te maken, door samen te werken in het Netwerk Digitaal Erfgoed en dat doen ze nu ook

door labs in te richten waar onderzoekers terecht kunnen. Het is een mooi voorbeeld van hoe de sector nu actief op zoek gaat naar gebruikers.’

Onderzoeksubject gefragmenteerd

Het erfgoed van de toekomst komt tot ons in digitale vorm; het is dus nooit analoog geweest, zegt Noordegraaf. Maar dit *digital born*-aspect maakt het er voor wetenschappers niet makkelijker op. ‘Het object dat je verzamelt wordt steeds onduidelijker, want het is gefragmenteerd. Neem een televisieprogramma. Dat bestaat tegenwoordig uit verschillende versies: de lineair uitgezonden versie, één waarbij het programma na uitzending online doorgaat, de via sociale media-platformen verspreide fragmenten, et cetera. Wat is in dat geval je onderzoeksobject? En als je clips van YouTube voor een onderzoek verzamelt, reken je daar dan ook de bijbehorende commentaren toe? Met dit soort vraagstukken houd ik me onder meer bezig.’

Gereedschapskist

Interessant vindt Noordegraaf dan ook de vraag welke vaardigheden het digitale onderzoeksmateriaal van wetenschappers vereist. ‘Want stel nu dat je niet één film onderzoekt of een steekproef van tien films (die je allemaal bekijkt en analyseert), maar dat je met software in een keer driehonderd films kunt onderzoeken? Dat biedt allerlei nieuwe mogelijkheden. Je moet echter ook weten wat die software doet,’ stelt Noordegraaf.

Taalkundigen werken al langer met gedigitaliseerde collecties, maar de meeste mediawetenschappers, historici en letterkundigen zijn volgens Noordegraaf nog sceptisch. Al vindt ze dat best merkwaardig, want deze wetenschappers zoeken wel allemaal in Delpher, de website waar miljoenen oude kranten en tijdschriften full-text beschikbaar zijn gemaakt. ‘Toch weten deze wetenschappers niet welke kranten er allemaal in zitten, en wat er mist. En realiseren ze zich dat de zoekresultaten worden geordend door een algoritme? Kortom, dit soort ken-

nis moet nu in de gereedschapskist van de wetenschapper zitten.’

En dan heeft Noordegraaf het nog niet eens gehad over wat in de geesteswetenschappen *distant reading* wordt genoemd: een wetenschapper leest niet meer alle artikelen, maar laat software de onderwerpen eruit vissen. ‘Hierbij is kennis van statistiek en kansberekening onontbeerlijk. Ook moet je weten wat de software precies doet en hoe je de resultaten interpreteert.’

CLARIAH

Een mooi voorbeeld van toegang tot digitale collecties is volgens Noordegraaf CLARIAH, een nationaal project dat een infrastructuur ontwerpt om

grote hoeveelheden data en software uit geesteswetenschappelijke disciplines aan elkaar te koppelen en digitaal doorzoekbaar te maken. Zo heeft iedereen met een login van een Nederlandse onderzoeksinstituten via de CLARIAH Media Suite nu onder meer de beschikking over allerlei audiovisuele collecties.

‘Het is een omgeving waarin onderzoekers toegang hebben tot verschillende mediacollecties (film, radio en tv, oral history) en straks ook hun eigen datasets kunnen uploaden,’ aldus Noordegraaf. ‘Tegelijkertijd kunnen wetenschappers met allerlei tools delen

‘Erfgoedinstellingen staan voor de uitdaging om ook de perspectieven en kennis van de geïnteresseerde leek serieus te nemen’

uit die collecties doorzoeken, afspelen, annoteren, enzovoort. Dit is allemaal handmatig, maar je kunt er ook analysesoftware op loslaten. Op die manier kun je onder andere kwantitatieve analyses uitvoeren aan de hand van de metadata.’

Dit specifieke onderdeel van CLARIAH ontwikkelt zich steeds verder. Zo biedt het inmiddels ook een spraaktranscriptiedienst. ‘Het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid is nu bezig om zijn hele collectie daar doorheen te laten lopen; je kunt het zien als een soort ocr’en van gesproken tekst. In het eindresultaat kun je straks veel preciezer zoeken,’ zegt Noordegraaf.

De samenwerking tussen ontwikkelaars en gebruikers zal volgens haar alleen maar intensiveren. Ze noemt het de *co-development approach*. ‘Dus data-ontwikkelaars, onderzoekers en gebruikers bouwen samen aan een voorziening. Dit is de toekomst.’

Citizen science

Behalve wetenschappers ziet Noordegraaf nog een groep die aan de slag kan met digitaal erfgoed: de geïnteresseerde leek. Denk daarbij aan erfgoedprojecten die via het crowdsourcingplatform VeleHanden.nl lopen. Op dit gebied ziet Noordegraaf wel een nieuwe ontwikkeling: ‘Tot nu toe vinden deze projecten plaats vanuit het idee dat erfgoedinstellingen niet genoeg menskracht hebben om data op te schonen of om hun collecties te beschrijven. Dus plaatsen ze dit materiaal in een streng geprotocolleerde omgeving en vragen ze mensen om er bepaalde dingen mee te doen. En dat gaat goed, want vrijwel iedereen wil graag iets bijdragen aan zijn cultuur en geschiedenis.’

Maar de uitdaging wordt om ook de perspectieven en de kennis van deze groep serieus te nemen, zegt Noordegraaf. Als voorbeeld noemt ze het *niche sourcing*-project van het Meertens Instituut. Men vroeg specialisten om duizenden handgeschreven brieven, afkomstig van Nederlandse schepen die in de zeventiende en achttiende eeuw waren buitgemaakt door de Engelsen, te transcriberen oftewel over te schrij-

‘Data-ontwikkelaars, onderzoekers en gebruikers bouwen samen aan een voorziening. Dat is de toekomst’

An underwater photograph of a diver swimming towards a bright light source, possibly the sun, creating a lens flare effect. The image is overlaid with a grid of white squares on a dark background. The diver is in the center, and the light is on the left side.

Meer dan 1.000 full-text
tijdschriften om te **ontdekken**

MLA
International
Bibliography
with Full Text

Deze nieuwe databank van de Modern Language Association (MLA) en EBSCO combineert de vooraanstaande index voor onderzoek op het gebied van taal, literatuur, linguïstiek, retorica, folklore en film met full-text voor meer dan 1.000 tijdschriften, waaronder veel van de meestgebruikte tijdschriften in de *MLA International Bibliography*. Deskundige resultaten zijn gegarandeerd.

Vraag proef-
toegang aan

Neem voor gratis proeftoegang contact op met uw vaste contactpersoon bij EBSCO, of ga naar <https://www.ebsco.com/mla>

EBSCO

ven. ‘Met deze ontwikkeling maken erfgoedinstellingen dus een omme-zwaai van crowdsourcing, het oogsten van het publiek, naar *citizen science* oftewel burgerwetenschap.’

Andere mindset

We komen uit een traditie van opvattingen over kennis die heel erg met expertise verbonden zijn, aldus Noordegraaf. ‘Maar in de laatste decennia zijn we hier heel anders over gaan nadenken. Neem historische kennis: je hoeft niet per se een historicus te zijn om een uitspraak te kunnen doen, er moet ook ruimte zijn voor andere perspectieven. Dat vergt wel een andere mindset van wetenschappers. Dus: hoe kunnen we ook de perspectieven van gewone burgers of niet-specialisten op een onderwerp meenemen zonder te vrezen voor een grote chaos en een *post truth society*?’

Noordegraaf komt nog even terug op het bovengenoemde project van het Meertens Instituut: ‘Lazen specialisten voor dit project nog zelf de handgeschreven brieven, inmiddels heeft het Stadsarchief Amsterdam daartoe software ontwikkeld. Toch is er nog steeds een controle vereist, en ook voor de interpretatie van die data heb je mensen nodig. Ik zie daarom een interactie tussen mens, machine en erfgoedinstelling. Digitalisering wordt in mijn ogen steeds meer een proces waarbij gebruikers onderdeel zijn van het hele archief- en informatieproces.’

Uitdagingen

Deze ontwikkelingen op het gebied van digitaal erfgoed stellen erfgoedinstellingen voor uitdagingen, voorspelt Noordegraaf. ‘Het vereist bijvoorbeeld dat je het onderscheid tussen binnen en buiten het archief, of voor en achter de schermen gaat relativeren. Want het onderzoeksproces strekt zich uit tot buiten de muren van een instituut. Hoe gaan we dat vormgeven? En hoe richten we onze werkprocessen daarop in?’ Ook is er een psychologisch aspect. ‘We moeten weten hoe we die verschillende typen kennis kunnen waarderen. Hoe verhoudt de manier waarop een leek naar een bron kijkt zich ten op-

zichte van hoe een expert zo’n bron beoordeelt? Daar moeten we meer onderzoek naar gaan doen. Verder kun je in digitale informatiesystemen deze verschillende soorten informatie labelen, zodat je de kennis van de expert eruit kan filteren. Dat vereist ook een ander idee over hoe we dat soort typen kennis classificeren. Kortom, er ligt nog veel werk.’

Amsterdam Time Machine

Naast al deze onderzoeksvragen houdt Noordegraaf zich met een concreet project bezig, gericht op het beschikbaar maken van erfgoed informatie over Amsterdam. En dan ook nog eens voor een brede doelgroep: van de inwo-

ners van de hoofdstad (‘hoe zag mijn buurt er honderd jaar geleden uit’) tot scholen (‘filmpjes over oud-Amsterdam voor educatieve doeleinden’), van gemeentewerkers (‘historische informatie over kades’) tot erfgoedinstellingen (‘achtergrondinformatie voor tentoonstellingen’). Dit alles onder de noemer van de *Amsterdam Time Machine*, een virtuele tijdmachine naar het Amsterdam van eeuwen geleden.

Het idee heeft Noordegraaf overgenomen van Frédéric Kaplan, hoogleraar Digital Humanities aan de Technische Universiteit van Lausanne. Samen met de Universiteit van Venetië, de ge-

‘Digitalisering wordt steeds meer een proces waarbij gebruikers onderdeel zijn van het hele archief- en informatieproces’

meente en het archief aldaar is Kaplan het project *Venice Time Machine* begonnen: met slimme technieken wil hij duizend jaar Venetiaanse stads geschiedenis digitaliseren. ‘Er liggen al prachtige toepassingen, zoals kadastrakaarten waarop je kunt zien wie er in 1740 in het Rialtokwartier woonden en werkten.’

Omdat Amsterdam ook al veel digitale data over zijn geschiedenis heeft liggen, is Noordegraaf in 2017 eenzelfde soort project begonnen. ‘Neem de data over de plekken waar bioscopen in de stad stonden en de films die ze vertoonden. Als we die straks kunnen verbinden met de demografische gegevens van een buurt, kunnen we een beeld krijgen van het publiek dat naar een bepaalde bioscoop ging. En die uitkomsten kun je weer linken met data over andere uitgaansculturen. Als je al die data “stapelt”, krijg je een rijker beeld van de identiteit van een buurt in de stad.’

Experimenten

Dat klinkt makkelijker dan het is, want de beschikbare data zijn als appels en peren; ze verschillen van elkaar en zijn daardoor nog niet makkelijk te ‘stapelen’. Daarom zetten Noordegraaf vanuit de Universiteit van Amsterdam en een netwerk van partners allerlei onderzoeksaanvragen uit en doen ze verschillende experimenten. Zo heeft AdamNet, een netwerkorganisatie van 34 Amsterdamse bibliotheken en erfgoedinstellingen, haar gegevens over Amsterdam als linked data beschikbaar gesteld. Met deze data is een demonstratiewebsite gemaakt waarmee je je eigen straat kunt opzoeken. Zoek je op ‘de Dam’, dan krijg je niet alleen foto’s van de Dam te zien, maar ook alle tekeningen en schilderijen uit Amsterdamse erfgoedcollecties.

Over zo’n vijf jaar hoopt Noordegraaf de eerste *proof of concepts* te kunnen presenteren. ‘Na tien jaar zou er echt iets moeten staan,’ zegt ze. Ondertussen zijn er ook elders in Nederland soortgelijke initiatieven ontwikkeld. Zo moet er een tijdmachine voor heel de wereld ontstaan. En daarmee heeft digitaal erfgoed een veelbelovende toekomst. <

‘In het project *Venice Time Machine* wordt met slimme technieken duizend jaar Venetiaanse stads geschiedenis gedigitaliseerd’

Schrijf je in voor Smart Humanity 2019

Shape your own future

“Ga mee op zoektocht naar
de essentie van kenniswerk.”

14 november 2019
OBA Amsterdam

Thema's

Smart
User

Smart
Citizen

Smart
Ethics

Smart
Data

Smart
Pro

Mis niets, ga snel naar de website:
www.smarthumanity2019.knvi.nl

Lezen

Een paar jaar geleden lagen er plannen om de fysieke gevangenisbibliotheek in Nederland weg te bezuinigen. Wat is er van dat voornemen terechtgekomen? Voor haar scriptie in het kader van de master redacteur/editor aan de Universiteit van Amsterdam ging Paula Drewes op onderzoek uit. Haar werk kreeg onlangs de scriptieprijs van het KNVI | Victorine van Schaickfonds.

‘Wie in de maatschappij nooit een boek ter hand nam, wordt menigmaal een vurig lezer in de gevangenis. Hij heeft een nieuwe, hem onbekende wereld ontdekt: de boekenwereld, en misschien, ja hoogstwaarschijnlijk zal hij, tot schade van de kroeg, zijn ontdekkingstocht voortzetten, als hij teruggekeerde is in de maatschappij!’

Dat waren de optimistische woorden van een Rotterdamse gevangenisonderwijzer in 1910. Een paar honderd jaar daarvoor was het überhaupt onmogelijk voor misdadigers om een ‘vurig lezer’ te worden. Hechtenis was namelijk nog helemaal geen gangbare strafmethode – in tegenstelling tot (soms gruwelijke) lijfstraffen en verbanning. De opkomst van eenzame opsluiting als straf was echter niet voldoende voor het ontstaan van een bibliotheekvoorziening binnen de gevangenis. Het was in combinatie met

de groeiende betrokkenheid bij het lot van gevangenen, en de spectaculaire groei van boeken en lezerspubliek dat er vanaf de negentiende eeuw een gunstig klimaat ontstond voor de gevangenisbibliotheek.

Een lange traditie

In 1841 werd de aanwezigheid van een bibliotheek in elke Nederlandse gevangenis wettelijk vastgelegd. Ter vergelijking: de oudste Nederlandse openbare bibliotheek stamt uit 1892.

De gevangenisbibliotheek bestond toen uit een boekenlijst die door weldoeners werd langsgebracht – en zij vervulde slechts een educatieve functie. De boeken waaruit gedetineerden konden kiezen waren sterk moraliserend en religieus, met titels als *De gevolgen van huiselijke achteloosheid, wanorde en verkwisting, in voorbeelden en Bereid u, om voor GOD te verschijnen*.

Aan het begin van de twintigste eeuw kwam de verantwoordelijkheid voor de gevangenisbibliotheek te liggen bij de gevangenisleraar. Hij ging wekelijks met zijn boekenbak van cel tot cel,

‘Anno 2019 verkeert de gevangenisbibliotheek in een impasse’

Paula Drewes
Redacteur bij Topics,
online nieuwsdienst
van DPG Media

waardoor religie en moraal een minder grote rol begonnen te spelen. En als de docent niet te streng was, deed hij ook een paar lichtvoetige jongensboeken in de bak.

Na de Tweede Wereldoorlog was er voor gevangenen veel aandacht; ook was het de tijd van een grote hervormingsdrift. Veel Nederlanders hadden immers als politiek gevangene van de bezetter de gevangenis muren van dichtbij gezien. Met het oog op een ‘menswaardig bestaan’ voor de gedetineerden begonnen de gevangenisbibliotheekcollecties zich steeds meer te spiegelen aan die van een openbare bibliotheek, en de collectie kreeg dan ook een recreatiever karakter. Gevangenen mochten vanaf nu bijvoorbeeld ook cowboyboeken lezen.

Verdere professionalisering

In de jaren tachtig vond er een professionalisering van de gevangenisbibliotheek plaats. Er kwamen fysieke bibliotheekruimtes, beheerd door professionele bibliothecarissen. En in de jaren negentig leken – net als in veel

achter traliën

andere sectoren – de bomen tot aan de hemel te groeien. Er was veel budget en menskracht om de bibliotheekcollecties te beheren.

Maar vanaf 2000 krompen de budgetten. Ook was er sprake van een decentralisatie binnen Justitie, waardoor het per gevangenisdirectie verschilde hoeveel geld, tijd en aandacht er voor de bibliotheek beschikbaar kwam.

In 2014 lekte een bezuinigingsplan van het ministerie van Veiligheid en Justitie uit. Alle Nederlandse gedetineerden moesten meer zelfredzaam worden middels een persoonlijke tablet. Op diezelfde tablet zou ook een bibliotheekfunctie komen. Met verstrekkende gevolgen: alle fysieke boeken konden nu vervangen worden door digitale uitgaven, de bibliotheekruimtes zouden worden opgeheven, en de bibliothecarissen ontslagen.

‘Onbeschaafd en oerdom’

Ook al stond dit voornemen in een kleine paragraaf, het leidde tot veel ophef. In de media klonken kritische geluiden, gevangenisbibliothecarissen

‘Volwassen mannelijke gedetineerden grijpen, helemaal als ze net binnen zijn, bijna altijd naar boevenmateriaal’

ontvingen brandbrieven en er werden kamervragen gesteld. Schrijver Özcan Akyol noemde het besluit ‘onbeschaafd en oerdom’. Als puber zat hij zelf een korte periode in detentie. Dankzij de gevangenisbibliotheek leerde hij naar eigen zeggen nieuwe werelden kennen en ontdekte hij dat er andere opties in het leven zijn dan de criminaliteit. Op eens stond een normaal gesproken ontoegankelijk en onopvallend instituut in de schijnwerpers.

Uiteindelijk bleken er meer haken en ogen aan het digitaliseringsplan te zitten dan verwacht. Zo is de gevangenisbibliotheek bijvoorbeeld gespecialiseerd in anderstalige literatuur vanwege een relatief hoog aantal gedetineerden dat geen Nederlands spreekt. Maar juist het internationale digitale leenrecht is nog helemaal niet goed geregeld.

Mede door dit soort beren op de weg verkeert de gevangenisbibliotheek anno 2019 in een impasse: men hoort niets meer over de pilots met de ebooks op tablets, terwijl de bibliotheken al een paar jaar (haast) geen budget meer

krijgen om de collecties te actualiseren. Doordat er geen digitaal alternatief is, worden de bibliotheekruimtes nog altijd bemenst door bibliothecarissen. Inderdaad, de professionals die een paar jaar geleden al ontslagen hadden moeten zijn.

Gevangenisbibliothecaris

Dat brengt ons bij de rol van de gevangenisbibliothecaris. Die rol is een paradoxale: zoveel mogelijk keuzevrijheid wat betreft leesmateriaal bieden aan gedetineerden, wier persoonlijke vrijheid juist is afgepakt.

Uit verschillende interviews met gevangenisbibliothecarissen blijkt dat – vergeleken met de buitenwereld – relatief veel gedetineerden gebruikmaken van de bieb. Een bibliothecaris verklaart: ‘Er zijn er een aantal die denken: dan ben ik in elk geval dat wekelijkse uurtje de cel uit. Maar een andere reden is dat of een bibliotheek nou in het ziekenhuis, de stad of de gevangenis staat... Het ziet eruit als een bibliotheek. Mensen vinden het over het algemeen een fijne plek.’

Boevenmateriaal

Wat willen gedetineerden over het algemeen lezen, wat zijn de *eversellers*, of beter gezegd: de *everloans*? De bibliothecarissen die met volwassen mannelijke gedetineerden werken zien dezelfde voorkeuren. Ze grijpen, helemaal als ze net binnen zijn, bijna altijd naar wat een bibliothecaris ‘boevenmateriaal’ noemt: waargebeurde misdaad (*true crime*), met boeken als *Mocro Maffia*. De vraag is of dit wel de bedoeling is van een gevangenisbibliotheek, en een bibliothecaris noemt het ook ‘niet ideaal’. Maar: ‘True crime is vaak de eerste prikkel om een boek ter hand te nemen. Ik zeg er ook altijd wel bij: “Wat jammer nou dat je juist die rubriek neemt.” Maar goed, je moet ze eerst prikkelen, en pas later kun je andere dingen aanraden, levenskunst en zo.’

In die levenskunst (boeken als *De kracht van het nu*, of *Dromen, durven, doen*) raken gedetineerden over het algemeen pas geïnteresseerd als ze wat langer zitten. Zo zag een bibliothecaris een patroon bij mannen die al jong gevangenis in en uit zijn geweest, maar willen stoppen met de criminaliteit als

ze rond hun dertigste kinderen hebben gekregen. Ze gaan dan een ander soort boeken lezen, bijvoorbeeld over opvoeden.

Panorama-stoel

Een ander belangrijk en populair onderdeel van de gevangenisbibliotheek zijn de tijdschriften en kranten. Het lijkt erop dat de *Panorama* – die altijd veel aandacht aan de onderwereld schenkt – al tientallen jaren het populairste tijdschrift in de gevangenis is. Op één locatie hebben bibliothecarissen zelfs een speciale ‘*Panorama*-stoel’ in het leven geroepen. Hier moeten gedetineerden op gaan zitten als ze het willen lezen, zodat het tijdschrift niet zomaar kan ‘verdwijnen’.

Naast true crime, levenskunst, tijdschriften en kranten is er een minder voor de hand liggend genre populair: poëzie. Poëzie wordt vaak ter inspiratie gebruikt voor (liefdes)brieven.

Expliciete porno

De bibliothecarissen gaan allemaal van het openbare bibliotheekprincipe uit door zoveel mogelijk interessant materiaal beschikbaar te stellen. Ze hebben

‘Naast een recreatieve, informatieve en sociale functie heeft de bajesbib ook nog altijd een duidelijke educatieve functie’

daarbij wel een ondergrens, en die ligt bij wapens, boeken die gedetineerden kunnen helpen ontsnappen en de echt expliciete porno – al woedt er wel een discussie rondom seks in de gevangenis, en het distribueren van porno aan gedetineerden. Er is een vaag gebied waarin de censuurgrens niet zo duidelijk is, en dan gaat het, naast het pornografische, om (extreem) gewelddadig materiaal of materiaal dat tot geweld oproept. Begin 2019 nog raakte de gevangenisbibliotheek Vught – waar terroristen opgesloten zitten – in opspraak nadat *De Telegraaf* had ontdekt dat de collectie radicale islamboeken bevatte.

Magnetronrecepten

Voor bijna al hun informatie zijn gedetineerden afhankelijk van de bibliotheek – vanuit veiligheidsoverwegingen hebben ze immers (haast) geen internet. De informatieve functie van de gevangenisbibliotheek is dan ook breder dan die van de openbare bibliotheek. Zo kun je binnen de gevangensmuren folders vinden over fitnessoefeningen voor binnenshuis of koken met slechts een magnetron tot je beschikking –

veel gedetineerden zijn namelijk niet te spreken over de gevangensmaaltijden en besluiten dan maar in hun cel met eigen boodschappen te experimenteren. De bibliothecarissen zijn tevens actief bezig met het prikkelen van gedetineerden in de bibliotheekruimte. Dat gaat vaak verder dan bepaalde (nieuwe) boeken in het zicht in een standaard zetten. Zo worden er op een locatie geplastificeerde inspirerende spreuken neergelegd, die de gedetineerden als boekenlegger kunnen gebruiken.

De bibliotheekruimte blijkt daarnaast een plek te zijn voor reflectie en discussie, onderling, en ook met de bibliothecaris. De laatste voert zonder ‘macht van de sleutel’ vaak vertrouwelijke gesprekken met de gedetineerden.

Gevederd maatje ‘op cel’

Naast een recreatieve, informatieve en sociale functie heeft de bibliotheek ook nog altijd een duidelijke educatieve functie: zij werkt nauw samen met de afdeling onderwijs. Als gedetineerden buiten die afdeling om op eigen houtje een cursus willen volgen, wordt er vanuit de bibliotheek geprobeerd in materiaal te voorzien. Maar ook aan de re-

‘De bibliothecaris voert zonder macht van de sleutel vaak vertrouwelijke gesprekken met gedetineerden’

creatieve kant van de bibliotheek lijkt een educatief aspect te zitten. Volgens enkele bibliothecarissen leert de bibliotheek gedetineerden namelijk om hulp te vragen, en omgaan met vrije tijd – bijvoorbeeld door het ontdekken van hobby’s. Zo stonden op enkele locaties boekjes over agapornissen (kleine vogeltjes) prominent opgesteld; het is namelijk toegestaan kleine huisdieren in de cel te houden.

Nut van de bajesbieb

Leuk, die boekjes over agapornissen, maar wat is nu precies het nut van de gevangenisbibliotheek? Kan die ervoor zorgen dat gevangenen minder snel opnieuw de fout ingaan nadat ze hun bevrijde voet buiten de deur hebben gezet?

Op die vraag werd door bibliothecarissen soms ronduit sceptisch gereageerd: ‘Soms denk ik wel eens: “We hebben er geen een gered...”’ Toch zijn er ook veel bibliothecarissen die de persoonlijke ontwikkeling van mensen die het lezen echt te pakken krijgen, in een stroomversnelling zien gaan. Ook lijkt de bibliotheekruimte een kalmerend effect te hebben: één bibliothecaris

wordt zelfs weleens gebeld door een bewaarder die vraagt om extra ‘biebtijd’ als er op de afdeling veel onrust is. De bibliothecarissen zijn allen van mening dat de bibliotheek helpt om een gedetineerde in elk geval niet ‘slechter’ de gevangenis te laten verlaten dan hoe hij erin kwam. ‘Als je niks met ze doet, dan ben je er helemaal zeker van dat je monsters kweekt,’ is de tendens.

Eigenlijk zou de gevangenisbibliotheek helemaal geen bestaansrecht moeten ontlenen aan de vraag of zij meehelpt aan re-integratie. Bibliothecarissen wijzen er namelijk op dat gedetineerden gewoon recht hebben op informatie en een bibliotheekvoorziening. Mensen hoeven niet dubbel gestraft te worden: hun vrijheid is immers afgenomen, en dát is de straf. Of ze nu beter uit de gevangenis komen dankzij de bibliotheek of niet: eenmaal achter slot en grendel is het zaak om de gedetineerden hun tijd zo goed mogelijk door te laten komen. En daaraan kan de bajesbieb een aandeel leveren. <

Ga voor de noten en bronnen bij dit artikel naar de online versie op informatieprofessional.nl

Verder lezen

Lezen achter de tralies is ook als boek uitgebracht, en verkrijgbaar via armorica.eu/boeken/.

Check, check, dubbelcheck

Factcheckingplatform *Nieuwscheckers* viert in 2019 zijn tiende verjaardag. Was deze website van de Universiteit Leiden destijds de *trailblazer*, nu is factchecking niet meer weg te denken uit de Nederlandse media. Maar worden leugens hiermee ook echt de wereld uit geholpen? *IP* blikt terug op een decennium feiten controleren en checkt tien stellingen erover.

#1 'Factchecking is iets van deze tijd'

Oordeel: Onwaar

Het betreft hier geen nieuw fenomeen. Sinds jaar en dag is waarheidsvinding een kerntaak van de journalistiek, althans in theorie. Factcheckers die zich exclusief bezighouden met het controleren van claims van anderen, zoals journalisten, bestaan in Nederland echter minder lang dan in bijvoorbeeld de Verenigde Staten of Duitsland. In het Amerika van de jaren twintig gaan de eerste factcheckers aan de slag: krantenredacties stellen medewerkers aan om journalisten op hun bronnen te controleren. Niet heel vreemd, want het land kent een sterkere juridische claimcultuur dan Nederland. Ook is de VS er al vroeg bij met factcheckingwebsites. Platformen als *RealClearPolitics* en *TruthOrFiction* zijn hier actief sinds de eeuwwisseling. Het wereldberoemde *Snopes.com* controleert zelfs al sinds 1995 broodjeaapverhalen. In Nederland moeten we nog een decennium wachten voordat soortgelijke platformen opkomen.

'In het Amerika van de jaren twintig gaan de eerste factcheckers aan de slag'

#2 'Factcheckers controleren vooral politici'

Oordeel: Deels waar

Richt factchecking zich eerst vooral op *urban legends* (zoals alligators in het New Yorkse riool), tijdens de verkiezingen krijgen de onderzoeken een politiek karakter. Veel initiatieven, zoals *Fact Checkers* (*The Washington Post*) en *PolitiFact*, zijn ontstaan rond de Amerikaanse presidentsverkiezingen in 2008.

Ook in Nederland worden rond die tijd factcheckingexperimenten opgetuigd. Deze initiatieven kijken verder dan alleen de politiek; gezondheid, onderwijs en klimaat zijn populaire onderwerpen. De journalistieke opleiding van Fontys start in 2008 een onderwijsproject over factchecking. En Alexander Pleijter en Peter Burger (Universiteit Leiden) richten een jaar later het inmiddels bekende *Nieuwscheckers* op. De afgelopen tien jaar controleerden de Leidse studenten mythes over bijvoorbeeld de Nederlandse CO₂-uitstoot in Nederland of migratiecijfers.

Vincent M.A. Janssen

Redacteur van IP
en freelance
informatieprofessional

#3 'Tussen de verkiezingen door wordt er nauwelijks gefactcheckt'

Oordeel: Waar

Bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2012 duiken de redacties van grote mediapartijen voor het eerst boven op campagne-uitspraken en -debatten. En bij de Tweede Kamerverkiezingen in 2017 gaan zij in een nóg hogere versnelling. Het tv-programma *EenVandaag* schakelt zelfs de hulp in van *Nieuwscheckers* en de NRC-redactie maakt overuren om iedere claim tijdens de televisiedebatten live te controleren. Sindsdien wordt dit kunstje bij provinciale, lokale en Europese verkiezingen steeds herhaald. Maar tussen de verkiezingen door is het *business as usual*.

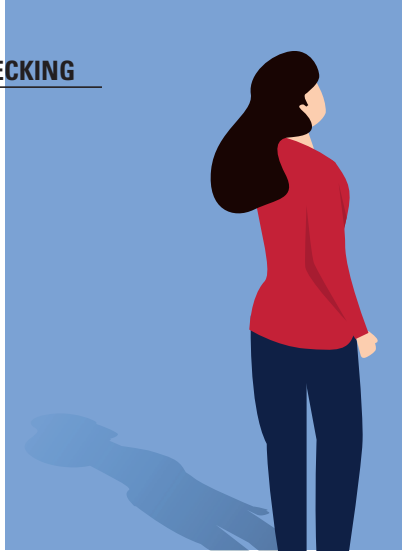
De onafhankelijke platformen – die zich het hele jaar door richten op factchecking – blijken veelal weinig succesvol te zijn. Lage lezersaantallen en een gebrek aan financiering zijn vaak de boosdoeners. Veelbelovende websites als *Pinokkiofactor* en *Leugens.nl* sterven een stille dood. Hoewel *Nieuwscheckers* en *FACTORY* (Fontys) nog altijd draaien, lukt het hun niet om onafgebroken te factchecken. In de zomerperiodes – als studenten van een vakantie genieten – vallen ze stil. Terwijl het nieuws doorgaat.

#4 'Factchecking is niet populair bij het grote publiek'

Oordeel: Onwaar

In tegenstelling tot veel factchecking-platformen hebben *slow journalism*-initiatieven meer succes. Zij hebben van factchecking een publiekstrekker weten te maken. In lange achtergrondverhalen en analyses pluizen redacties een onderwerp uit tot in de kleinste details. Ideaal voor factcheckers. Want bieden kranten steeds minder ruimte voor onderzoeksjournalistiek, nieuwe onderzoeksmedia pakken die rol juist met verve op. Zo is het platform *De Correspondent* inmiddels heer en meester in de langzame journalistiek. En een belangrijk deel van zijn stukken bestaat uit onderzoeksjournalistiek en factchecks.

Ook op tv doet factchecking het goed. In het programma *Last Week Tonight* presenteert de Britse komiek John Oliver een half uur durende factcheck aan zijn kijkers. Saai? Integendeel. Hij bereikt miljoenen kijkers en hij heeft er inmiddels een kast vol Emmy's mee weten te vullen. Bovendien inspireerde Oliver onze eigen Arjen Lubach voor zijn VPRO-programma *Zondag met Lubach*, waarin het ontkrachten van mythes een terugkerend item is geworden.

#5 'Factchecken heeft geen zin; mensen laten zich toch niet overtuigen'

Oordeel: Onzeker

De hoeveelheid wetenschappelijk onderzoek naar factchecking is niet alleen beperkt, het effect van de checks is ook nog eens lastig te meten. Hoewel de meeste onderzoeken voorzichtig aantonen dat factchecks helpen om nepnieuws de wereld uit te krijgen, blijkt het lastig te zijn om deze bij de juiste doelgroepen te krijgen. Mensen lezen niet graag informatie waar ze het op voorhand mee oneens zijn.

Dat blijkt uit een van de meest recente studies over factchecking, verricht door Michael Hameleers en Toni van der Meer van de Universiteit van Amsterdam. Zij lieten mensen nepnieuws zien over immigratie en klimaatverandering. Vervolgens legden zij deze groep factchecks voor en vroegen hen naar hun motivatie om deze wel of niet te lezen. Wat bleek? Per thema verschilde de motivatie van de respondenten. 'Mensen kiezen vooral voor het lezen van een factcheck als ze nepnieuws over immigratie hebben gelezen waar ze het niet mee eens zijn,' aldus de onderzoekers. Bij nieuws over klimaatverandering lag dit anders: 'Hier zijn het juist de hoger opgeleiden en de mensen met minder vertrouwen in de media die ervoor kiezen om een factcheck te lezen.'

'De Britse komiek John Oliver trekt met zijn factchecks miljoenen tv-kijkers'

#6 'Factchecken is preken voor eigen parochie'

Oordeel: Deels waar

Dat de grote kranten de meeste factchecks voor hun rekening nemen, is eigenlijk in hun nadeel: zij bereiken hiermee alleen het eigen, soms selecte, publiek. Of anders gezegd: de abonnees. Eerdergenoemde onderzoekers Hameleers en Van der Meer roepen de journalistiek daarom op om meer aansprekende formats voor een breder publiek te ontwikkelen.

Maar ook de gratis varianten, zoals die van *NU.nl* en *Nieuwscheckers*, stuiten op problemen: 'Op internet kunnen mensen heel makkelijk voorbijgaan aan factchecks als ze geen zin hebben om gecorrigeerd te worden,' menen Hameleers en Van der Meer. Dit bevestigt Peter Olsthoorn, factchecker en beheerder van *Leugens.nl*, in zijn columns. Hij is sceptisch over de impact van zijn werk. Als voorbeeld noemt hij Trump, de meest gefactcheckte man op aarde – en toch verkozen als president. Kortom, je kunt mensen niet dwingen om een factcheck te lezen of te geloven.

#7 'Extra aandacht voor nepnieuws heeft een averechts effect'

Oordeel: Onzeker

Een veelgehoord argument tegen factchecking is dat het nepnieuws onnodig veel aandacht geeft. Neem de decennia oude discussie over het verband tussen vaccineren en autisme. Het is inmiddels een van de meest onderzochte (en ontcrachte) thema's binnen de geneeskunde. Toch neemt de misinformatie erover toe – en neemt de vaccinatiegraad af. Dit zou volgens sceptici door het zoge-

heten *backfire-effect* komen; hoe meer factchecks over een mythe, hoe meer erover geschreven wordt. En hoe vaker mensen over die mythe lezen, hoe meer mensen erin gaan geloven. Het backfire-effect is meerdere malen onderzocht, maar de resultaten lopen ver uiteen. De onderzoeken die het effect bevestigen, zijn ook nog eens lastig te verifiëren.

#8 'Ook factcheckers maken fouten'

Oordeel: Waar

Net zoals journalisten kunnen ook checkers fouten maken. Intern factchecken zou dit moeten voorkomen, maar veel redacties in Nederland hebben hier de capaciteit noch het benodigde budget voor. En met het hoge tempo waarmee artikelen tegenwoordig online verschijnen, zou het ook een ongewenste vertraging geven.

Toch is het grootste probleem bij factchecking niet zozeer de kwaliteit van de stukken. Het zit 'm in de classificaties die eraan worden toegekend: complexe thema's en wetenschappelijke discussies worden vaak teruggebracht tot 'waar', 'onwaar' of 'deels waar'. Toen *de Volkskrant* voor het eerst de rubriek *Klopt dit wel?* inzette bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2017, ontstond er over de oordelen direct een discussie. Ze zouden te vaag en te subjectief zijn. Bij *NUcheckt*, de factcheckrubriek van *NU.nl*, worden factchecks steeds minder vaak afgesloten met een eenduidig oordeel. Ze hebben plaatsgemaakt voor meer genuanceerde conclusies.

'Complexe thema's worden vaak teruggebracht tot waar, onwaar of deels waar'

#9 'Factchecken is niet nodig in Nederland'

Oordeel: Onzeker

De zorgen rondom nepnieuws kwamen in een stroomversnelling na de Amerikaanse presidentsverkiezingen in 2016. Ook in Nederland. Het Rathenau Instituut stelde ons twee jaar later gerust met een onderzoek naar de impact van nepnieuws in ons land. De conclusie: het lijkt allemaal mee te vallen. Zelfs in verkiezingstijd.

Nieuwscheckers en *Hoaxmelding* werkten mee aan het onderzoek en keken naar de aard van het nepnieuws. Er bleken 'veelal economische motieven' achter te zitten (zoals clickbait) en weinig politieke motivaties. Ook kwam uit het onderzoek naar voren dat Nederlanders weerbaar zijn tegen nepnieuws: weinig mensen halen hun nieuws uitsluitend uit sociale media en in vergelijking met andere landen hebben burgers nog veel vertrouwen in de traditionele media.

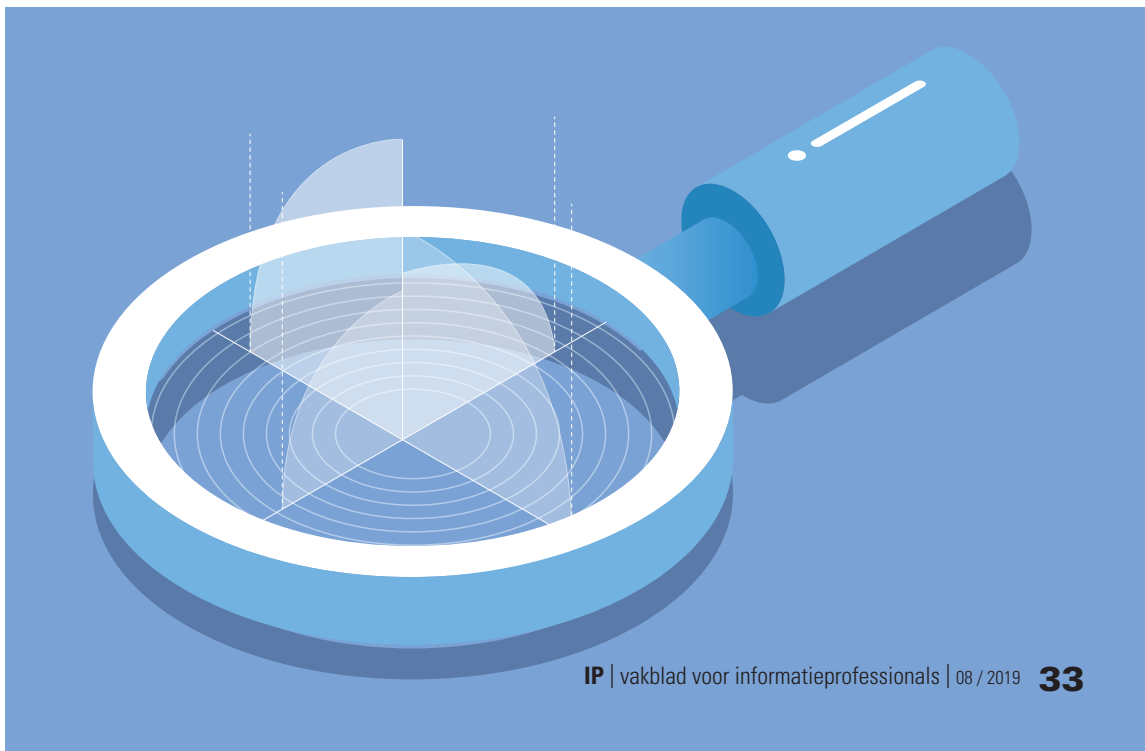
Is de factcheck hiermee overbodig? Het Rathenau Instituut wil niet te vroeg juichen. Het onderzoeksinstituut wijst op zorgelijke ontwikkelingen als *deep fakes*, een techniek waardoor nepvideo's dankzij kunstmatige intelligentie heel realistisch lijken. De komende jaren ligt er voor factcheckers nog genoeg werk.

#10 'Iedereen kan factchecken'

Oordeel: Waar

Een jaar na de start van *NRC Check* evalueerde de krant haar rubriek. Zij schreef dat 'de weg naar het oordeel vaak relevanter en interessanter' is dan het oordeel zelf. Hoewel de effecten van factchecking vaak lastig meetbaar zijn, heeft haar ervaring een verificatiecultuur gecreëerd. Deze zet niet alleen de journalist op scherp, maar ook het publiek. Van een tip op *Hoaxmelding* tot het uitvoeren van je eigen factcheck op *Bellingcat*, het initiatief ligt niet alleen meer bij de journalistiek. Iedereen kan die taak nu op zich nemen. <

Nieuwe tijden, nieuwe vaardigheden

Het lesprogramma voor het primair en voortgezet onderwijs dateert uit 2006. Maar nieuwe tijden vragen om nieuwe vaardigheden. Daarom zijn op 10 oktober jl. voorstellen voor een nieuw curriculum aangeboden aan minister Slob van OCW. Uniek is dat deze voorstellen zijn gemaakt door docenten en schoolleiders,

ontwikkelteams genaamd, terwijl voorheen veranderingen vooral door het ministerie van OCW werden opgelegd. Opvallende nieuwkomers in het curriculum:

burgerschap en digitale geletterdheid. In de tussentijdse dertien jaar is er veel veranderd. Zo is onze samenleving sterk gedigitaliseerd.

We moeten niet alleen digitaal vaardig zijn, maar ook digitaal bewust. Hoe gaan scholen digitale geletterdheid

vormgeven – en zijn docenten en mediathecarissen hiertoe sowieso voldoende uitgerust? Wim Hilberdink, lid van het ontwikkelteam digitale geletterdheid, geeft aan dat het in deze fase alleen over het wat gaat, en niet over het hoe. Zijn eigen school, de Thorbecke Scholengemeenschap in Zwolle, waar hij als trajectleider van de leerlijn Moderne Media werkt, is jaren geleden al begonnen met het hoe. 'Ooit zijn we begonnen met een groepje enthousiaste docenten,' vertelt Hilberdink. Dit resulteerde in de leerlijn Moderne Media. Als eerste school in Europa mocht Thorbecke voor dit initiatief de Seal of Approval van de Erasmus EuroMedia Awards in ontvangst nemen. Zo leren leerlingen er mediaproducties maken, mediaboodschappen beoordelen en social media verstandig gebruiken. Zelf verwacht Hilberdink dat het nieuwe leergebied digitale geletterdheid grotendeels wordt geïntegreerd in bestaande vakken, maar hij kan zich ook voorstellen dat sommige onderdelen als vak op zich zullen worden gegeven.

De Stichting Leerplanontwikkeling gaat zich nu buigen over de voorstellen. De komende twee jaar worden ze uitgetoetst op scholen, waarna de inhoud mogelijk wordt bijgesteld. Als alles meezit, liggen er in 2021 nieuwe eindtermen en kerndoelen voor het lesprogramma.

Tineke van Ommeren, voorzitter BMO en mediathecaris aan De Noordgouw in Heerde

Conferentie: International Perspective on a Radio Centenary

Op 6 november 2019 viert Nederland 100 jaar radio. Deze datum is de honderdste verjaardag van de eerste uitzending van een eerder aangekondigde radio-uitzending, de eerste in een serie van het radiostation dat werd opgericht door uitvinder Hanso Idzerda.

Hanso Idzerda

Het markeerde het begin van het uitzonderlijk grote aantal uitzendactiviteiten zoals we ze vandaag kennen. In de vorige eeuw is radio enorm belangrijk geweest voor de maatschappij en cultuur en er wordt voorspeld dat het een belangrijke rol zal blijven spelen, zij het in een voortdurend veranderende context. Inderdaad, radio heeft de afgelopen honderd jaar standgehouden en bloeide door zich voortdurend aan te passen

aan veranderende sociale, culturele en technologische omstandigheden.

Beeld en Geluid is de ideale plek voor het eeuwfeest, met een schat aan archiefmateriaal met betrekking tot de Nederlandse radiogeschiedenis. De viering bestaat uit een tweedaagse internationale conferentie op 7 en 8 november, met een focus op de internationale perspectieven op radio. Voor informatie zie beeldengeluid.nl.

Vernieuwde AVA_Net Kennisbank

AVA_Net is de netwerkorganisatie voor audiovisuele collectiehouders in Nederland. Het netwerk versterkt de positie van het audiovisuele erfgoed en biedt een (kennis)platform. AVA_Net heeft nu een nieuwe kennisbank gelanceerd.

De nieuwe kennisbank is nu nog beter toegankelijk en biedt documentatie uit allerhande bronnen, uit zowel het Nederlandse (AV-) erfgoed domein, als internationaal. De kennis en informatie is gericht op beheerders, archivarissen, beleidsmedewerkers en technische

staf van audiovisuele collectie-beherende instellingen zoals archieven, musea, omroepen en andere culturele instanties. Ze dient ook als kennisbron voor studenten, onderzoekers en geïnteresseerde leken. Neem een kijkje op kennisbank.avanet.nl.

COLUMN Face Off

Onlangs las Wouter Bronsgeest twee berichten die elk een andere invalshoek van gezichtsherkenningstechnologie beschrijven. Ze bezorgden hem een ongemakkelijk gevoel. Het is een nog onopgelost ethisch vraagstuk voor de samenleving, vindt hij. En een onderwerp waar informatieprofessionals vaker over in gesprek moeten zijn.

Het eerste voorbeeld gaat over een Chinees die door de overheid gezocht werd voor economische misdrijven. Dat weet nu de hele wereld. De man dacht zonder problemen naar een concert te kunnen gaan van de Hongkongse popster Jacky Cheung, samen met ruim 50.000 andere fans. Maar sta je 90 kilometer van waar je woont naar de 'God of Songs' te luisteren, word je gearresteerd. Met dank aan gezichtsherkenningstechnologie. Die technologie is ofwel buiten de concertzaal ingezet, ofwel in de zaal zelf. Waarschijnlijk in combinatie met software om de mensenmassa te monitoren. Technologie om gezichten in het donker te herkennen is alweer ruim drie (!) jaar oud. De vraag is natuurlijk hoe ver je gaat met het inzetten van dergelijke technologie. Mag iedereen voortdurend 'gezien' worden door de software zonder het zelf te weten?

Als een Chinese politieagent je aankijkt door een bril zoals de spelers in de film *The Matrix* droegen, dan weet je het al... je wordt gescand. Deze brillen worden in China gemaakt, en kosten rond de 1000 euro. Extra interessant is de vraag welke informatieprofessionals uit de ICT-wereld hebben meegewerkt aan deze technologie en aan de algoritmen voor de gezichtsherkenning. Maar ook: hoe worden de gegevens bewaard? En worden ze geïndexeerd en gemetadateerd?

Het tweede voorbeeld gaat over New Dehli, India. De politie kon in vier dagen tijd 3000 vermiste kinderen opsporen. Hoe? Door een bestand te analyseren van 60.000 vermiste kinderen plus de foto's van 45.000 kinderen in opvangtehuizen. Een aanpak die kan helpen bij het opsporen van nog meer kinderen.

In de periode 2012 tot 2017 werden in India 240.000 kinderen als vermist opgegeven. In New Dehli alleen al verdwijnen er zo'n tien kinderen per dag. Sommigen lopen weg, sommigen worden gekidnapt. Bizarre cijfers. De inzet van technologie helpt hier bij het vinden van kinderen, maar ook bij het blootleggen van inefficiëntie en zelfs bureaucratie. Zo bleken veel tehuizen nog niet goed in staat hun fotomateriaal te delen, en liepen veel tehuizen achter met het rapporteren van aantallen opgevangen kinderen. Ook hier hebben informatieprofessionals een rol gespeeld in de inrichting van het proces, het al dan niet opslaan van documenten en het maken van ICT-voorzieningen. Daarmee hebben ze allen hun bijdrage geleverd aan het resultaat én het effect.

De vraag is natuurlijk hoe we met deze

bleeding edge-technologie omgaan. Waar ligt de ethische grens? En als dit het begin is van gezichtsherkenning, waar staan we over vijf of tien jaar?

Ik weet het niet. De samenleving transformeert door technologie en daarmee verandert de rol en de plaats van de mensheid. De een verwacht dat robots en algoritmes de wereld overnemen, de ander ziet een prachtige samensmelting van mens en cybernetica. En weer anderen zien ICT als een hulpmiddel om de samenleving in balans te brengen, en om duurzamer met onze aarde om te gaan. Smart Humanity, zoals de KNVI deze ontwikkeling noemt. Laat ik de vraag eens omdraaien: wat is uw visie op deze dilemma's?

Wouter Bronsgeest
(duo-voorzitter KNVI)

Wouter
Bronsgeest

Erfgoed - advies,
detachering & projecten

Reekx

Cultureel Erfgoed

Cultureel Erfgoed is van iedereen en moet voor iedereen bereikbaar zijn. Reekx registreert, ontsluit en digitaliseert uiteenlopende collecties.

Meer weten?

070 - 300 06 84

info@reekx.nl

www.reekx.nl

WIKIBASE: DE VOORDELEN VAN WIKIDATA, ZONDER DE NADELEN

Olaf Janssen

Wikimedia-coördinator bij de KB.

Dit artikel is beschikbaar onder de CC-BY-SA 4.0-licentie

Wikidata is de vrije en gratis database die gestructureerde, linked open data van Wikipedia en overige Wikimedia-projecten centraal opslaat. Wikidata kan gelezen en bewerkt worden door zowel mensen als computers. Iedereen kan zonder beperkingen (want: CC0-licentie) gebruikmaken van de beschikbare gegevens en verbanden, én kan er bovendien zelf aan bijdragen. De database bestaat inmiddels zeven jaar. In die tijd heeft een actieve community er ruim 62 miljoen personen, plaatsen, gebeurtenissen, organisaties, organismen en andere 'dingen' (entiteiten) in beschreven. Door de sterke koppeling met Wikipedia – sinds jaren in de top-10 van meest geraadpleegde websites – zijn de gegevens in Wikidata bovendien uiterst zichtbaar. Het uiteindelijke doel is om de hele wereld op een gestructureerde manier te beschrijven, zodat computers ermee overweg kunnen. Vanwege de vrije licentie en de veelgebruikte protocollen (SPARQL, JSON, RDF, XML en, Mediawiki API) wordt de data uit Wikidata ook veelvuldig buiten de Wiki-context hergebruikt, in Google en Amazons Alexa bijvoorbeeld.

Weinig controle

Hoe geweldig Wikidata ook is, voor kennis- en erfgoedinstellingen kan juist die openheid, schrijfbaarheid en onderwerpsbreedte een nadeel vormen. Dit soort instituten heeft vele decennia geïnvesteerd in het zeer zorgvuldig beheren van gespecialiseerde, diepgaande catalogi en thesauri. Hun angst om deze datasets via Wikidata open te maken is dan ook begrijpelijk. Er is te weinig controle, die overijverige community kan alles zomaar aanpassen en de minutieuze beschrijving van dat heel speci-

De openheid, schrijfbaarheid en onderwerpsbreedte van Wikidata kunnen voor kennis- en erfgoedinstellingen een nadeel zijn. Wie liever meer controle over zijn datasets houdt, zet een eigen Wikibase op.

Beeld: pixabay / geralt

Plaque uit de collectie van het Kunstmuseum Den Haag

fieke collectiestuk past niet goed genoeg in het brede en daardoor soms oppervlakkige datamodel van Wikidata.

Wikibase

Einde oefening voor *LOD-hungry* en *Wiki-aware* instellingen? Nee, gelukkig kun je de

software waar Wikidata op draait – dus Wikidata minus de data – ook op een eigen server installeren en er dan je eigen datamodel en data instoppen. Dan heb je een eigen Wikibase opgezet. De Wikibase-software is open source en heeft alle voordelen van Wikidata, minus bovengenoemde nadelen. Over een eigen Wikibase-instantie heb je een stuk meer controle: je kunt alleen geautoriseerde gebruikers het recht geven om bij te dragen en je kunt er je eigen diepgaande, specialistische data(model) in kwijt. Tegelijkertijd kan iedereen – mensen en software – jouw Wikibase gewoon raadplegen, net als bij Wikidata. En functionaliteit die voor Wikidata ontwikkeld wordt, komt vaak ook terug in Wikibase. SPARQL, Mediawiki API, datavisualisaties, kant-en-klare code *snippets* voor Python en andere talen, alles out of the box.

Ontwikkelingen

De nationale bibliotheken van Duitsland (DNB) en Frankrijk (BnF) doen inmiddels serieuze experimenten met Wikibase om hun thesauri naar de LOD-cloud te krijgen. In Nederland doet het Kunstmuseum Den Haag als een van de eerste instellingen een pilot om de website delftsaardewerk.nl een eigen Wikibase te geven.

Om partijen uit de academische en erfgoedwereld kennis te laten maken met de voor- en nadelen van Wikibase en Wikidata, is de KB van plan begin 2020 een studiedag rondom deze onderwerpen te organiseren. ■

Verder lezen

Inside the Alexa-Friendly World of Wikidata: tinyurl.com/y315hqwd

Wikibase: wikiba.se

Wikibase BnF: www.transition-bibliographique.fr/fne/french-national-entities-file/

Wikibase DNB: blog.factgrid.de/archives/1527

ALLE SNELKOPPELINGEN OP ÉÉN PLEK

Leen Liefsoens

Redacteur van IP en senior informatiespecialist bij de bibliotheek van de Haagse Hogeschool

Biniware Run

Wanneer je Biniware Run hebt gedownload vanaf biniware.com/brun, kan je er luttele seconden later mee aan de slag. Het is namelijk een portable tool: het installeerprogramma dient alleen om een bestand te downloaden en ervoor te zorgen dat je met de laatste versie werkt.

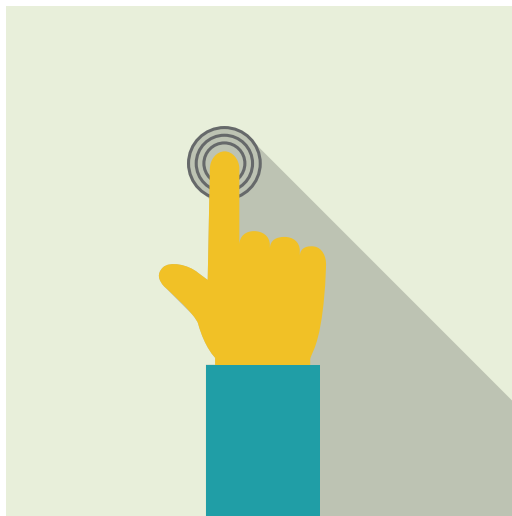
Na deze snelle installatie verschijnt er een verplaatsbare cirkel op je bureaublad. Je kunt ieder denkbaar item naar deze cirkel slepen: een document, webpagina, programma of app, video, afbeelding, muziekbestand, et cetera. Als je vervolgens op de cirkel klikt, zijn alle toegevoegde snelkoppelingen beschikbaar vanuit een uitklapmenu. Voortaan open je met één muisklik de bijbehorende toepassing, document, bestand of webpagina. Gaat het om een webpagina en wil je zelf de browser kiezen, houd dan de Shift-toets ingedrukt bij het klikken.

Plaats je veel items in de cirkel, dan wordt het uitklapmenu onoverzichtelijk. Dit los je eenvoudig op door categorieën toe te voegen. Klik in de cirkel op de rechtermuisknop en kies voor 'Configure'. In het venster dat zich opent, creëer je via het plusje een nieuwe categorie waaraan je vervolgens snelkoppelingen kunt toevoegen.

Via 'Configure' vind je ook de opties om je snelkoppelingen aan te passen. Je kunt ze eenvoudig herschikken. Of je kunt ervoor zorgen dat programma's uitgevoerd worden in de administrator-modus.

De cirkel van Biniware Run blijft altijd in beeld. Op die manier heb je vanaf iedere plek toegang tot je snelkop-

Het vergt soms veel klikwerk om een document, webpagina, app of programma te openen. Denk aan diep geneste documenten of een lange lijst van favorieten. Een oplossing daarvoor is de snelkoppeling. Met de Windowstools Biniware Run en Pinner verzamel je veelgebruikte snelkoppelingen op een makkelijk toegankelijke locatie.

pelingen en kun je via *drag and drop* eenvoudig nieuwe snelkoppelingen toevoegen.

Pinner

De tool Pinner heeft dezelfde functionaliteiten als Biniware Run. Ermee aan de slag gaan vergt echter iets meer handelingen. Je downloadt de meest recente versie via handyapplications. weebly.com/pinner.

Pinner werkt op basis van een mini-database. Wanneer je Pinner na installatie start, moet je dus eerst een database aanmaken. Er opent zich een leeg venster, waar je items naartoe kunt slepen. Net als bij Biniware Run kan dat van alles zijn: van een document tot een muziekbestand.

Zodra je een item naar het venster gesleept hebt, krijg je een nieuw venster met opties. Voeg je snelkoppeling meteen toe aan een 'Group' of geef het juiste programma aan waarmee de snelkoppeling moet worden geopend. Pinner excelleert in nog één extra optie: je kunt aan iedere snelkoppeling een sneltoets koppelen. Met zo'n sneltoets open je vlug een item.

Een andere manier om de items te openen is via het systeemvak. Daar vind je een blauw pinnetje. Door met je rechtermuisknop op dit pinnetje te klikken, krijg je de groepen en snelkoppelingen te zien.

Met Biniware Run en Pinner vind je snelkoppelingen op één vertrouwde plek terug. Biniware Run is de gebruiksvriendelijkste tool van de twee. Maar werk je graag met sneltoetsen, kies dan voor Pinner. ■

Atlantis

Platform voor collectiebeheer en online presentatie

Atlantis is een volledig webbased oplossing voor collectiebeheer en het online publiceren van erfgoedcollecties. Kenmerken van Atlantis zijn: gebaseerd op internationale standaarden, geen gebruikerslicenties, onbeperkt support en krachtige publicatie-, zoek- en integratie- functies.

Online presentatie van collecties is naadloos onderdeel van de oplossing waarmee Atlantis volledig integreert binnen uw eigen website of websites van derden. Collecties uit systemen van derden worden met Atlantis samengesmeed tot één geïntegreerd geheel.

Erfgoedwebsites van DEVENTit zijn toegankelijk en onderscheidend in vormgeving en werking. Door toepassing van de nieuwste technieken en standaarden wordt bezoekers een optimale erfgoedbeleving geboden.

 033-2992277
 office@deventit.nl
 www.deventit.nl

DEVENTit
Developers & Inventors in IT

DEVENTit is ISO 270001 gecertificeerd.

Atlantis is NEN 2082 gecertificeerd.

Beeldbanken

Archieven

Museale collecties

Bibliotheekcollecties

Archeologische collecties

Bouwdossiers

Kranten en tijdschriften

Akten en registers

Beleëf het Erfgoed

#twexit @fhuysmans

Frank Huysmans

Bijzonder hoogleraar bibliotheekwetenschap aan de UvA en zelfstandig onderzoeker en adviseur bij WareKennis

Als u dit leest, ben ik er niet meer. Op Twitter. Mijn tiende #twitterversary was een goede aanleiding om de stekker eruit te trekken. Op 27 oktober 2009 plaatste ik mijn eerste tweet. Ja, #latetotheparty, ik weet het. Aanvankelijk twijfelde ik of het wel iets voor me zou zijn, oppervlakkig en vluchtig als het was, dat babbelen in 140 tekens – korter nog dan een sms. Een collega haalde me over. En het duurde best een tijdje, maar op een zeker moment ging ik los. Zozeer zelfs dat vrienden in bepaalde periodes omfloerst informeerden of ik mezelf wel in de hand had. Want verslavend was het, getuige zijn van *breaking news* over een aanslag, of het volgen van conferenties via de hashtag. Twitter had me in z'n greep, en vaster dan ik wilde toegeven – ook, nee, vooral aan mezelf.

‘Het heeft achteraf gezien nog verrassend lang geduurd voordat Twitter werd gekoloniseerd door de economische en politieke machten’

Een beetje ondankbaar is het wel. Net nu Twitter Inc. eindelijk winst begint te maken. Een dikke twee miljard dollar verlies hebben investeerders voor lief moeten nemen voor het zover was. Al die tijd hebben wij, honderden miljoenen wereldburgers en trollen, gratis en voor niks de publieke opinie mede gevormd. Elkaar geattendeerd op goede nieuwe platen, films, blogposts en lezenswaardige artikelen in opiniebladen. Elkaar geprobeerd te overtreffen in plotseling viraal gaande spelletjes als #MinderSpannendeBoeken ('Het Koninkrijk der Nederlanden in de Eerste Wereldoorlog'). Ontzettend gelachen. Maar ook gezeurd, getreiterd, bedreigd. Ongewild nepnieuws geretweet omdat het aannemelijk leek en in ons ideologische straatje paste. Of ons gewoon geërgerd aan elkaars onbenulligheid.

Het heeft achteraf gezien nog verrassend lang geduurd voordat Twitter, dat toch begon als een *grassroots* platform om in 'microblogs' met elkaar te converseren, werd gekoloniseerd door de economische en politieke machten. We hebben het allemaal kunnen zien gebeuren: de *troll farms* die met honderden nepaccounts probeerden de publieke opinie in een bepaalde richting bij te sturen. Een enkele keer met nobele bedoelingen, maar veel vaker vanuit platte machthonger. Campagnebudgetten werden verschoven van kranten en televisie naar de sociale media, alwaar degene die het meeste kon betalen zijn politieke opponent in het kwaadste daglicht kon zetten. Door nepaccounts te kopen die leugens tot in de haarvaten van het sociale netwerk konden laten doordringen. Zelfs geheime diensten van zogeheten illiberale democratieën – een geuzennaam in te veel werelddelen – werkten daaraan mee. Beroepsmatig en privé heb ik veel aan Twitter te danken. Ik heb veel meer vakgenoten leren kennen dan in het echte leven mogelijk zou zijn geweest. Talloze artikelen gelezen die anders langs me heen waren gegaan. Dat alles weegt inmiddels niet meer op tegen het etaleren van het eigen gelijk, de verdachtmakingen aan het adres van het 'partijkartel', de 'staatsomroep', de 'mainstream media'. Het eruit filteren van wat nog wel goed, waar of komisch is, is te veel werk voor een hoofd dat toch al zoveel moeite heeft met het richten van de aandacht op wat er werkelijk toe doet. Tabee, en #twexit.